

ISSN 2544-9338

INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN SOCIAL SCIENCE

RS Global

Scientific Edition

INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN SOCIAL SCIENCE

3(24), March 2020

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss

Chief editor

Issakova Sabira

Professor, Doctor of Philology,
The Aktyubinsk regional state university of K. Zhubanov, Kazakhstan

Editorial board:

Kolesnikova Galina

Professor,
Taganrog Institute of Management and
Economics,
Russia

Utebaliyeva Gulnara

Doctor of Philological Science,
Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan

Uzilevsky Gennady

Dr. of Science, Ph.D.,
Russian Academy of National Economy
under the President of the Russian
Federation

Krokhmal Nataliia

Professor, PhD in Philosophy,
National Pedagogical Dragomanov
University, Ukraine

Yarychev Nasrudi

Doctor of pedagogical sciences,
Candidate of philosophical sciences
Chechen state university
Grozny, Russia

Karimov Bakhtiyor

Professor, Doctor of Science,
Tashkent State Technical University named
after Abu Rayhon Beruniy, Uzbekistan

Sas Nataliia

Associate professor, Doctor of
Pedagogical Sciences,
Poltava National V. G. Korolenko
Pedagogical University, Ukraine

Mirza Natalya

Higher Doctorate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Karaganda
State University of E.A. Buketov, Kazakhstan

Mammadov Oruj

Ph.D. in Law,
The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of
Azerbaijan

Paramonova Svetlana

Ph.D. in Criminal Law,
Marie Curie Scholar / Senior Researcher
at Zagreb University, Law Faculty,
Croatia

Mazbayev Ordenbek

Doctor of Geographical Sciences,
Professor of Tourism,
Eurasian National University named after
L.N. Gumilev, Kazakhstan

Orehowskyi Wadym

Doctor of historical sciences,
Chernivtsi Trade-Economic Institute
Kyiv National Trade and Economic University,
Ukraine

Publisher –
RS Global Sp. z O.O.,

Warsaw, Poland

Numer KRS: 0000672864
REGON: 367026200
NIP: 5213776394

Publisher Office's address:
Dolna 17,
Warsaw, Poland,
00-773

Website: <https://rsglobal.pl/>
E-mail: editorial_office@rsglobal.pl
Tel: +4(822) 602 27 03

DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss
OCLC Number: 1036501433
Publisher – RS Global Sp. z O.O.
Country – Poland
Format: Print and Electronic version
Frequency: monthly
Content type: Academic/Scholarly

CONTENTS

PEDAGOGY

Наталія Лопатинська

НЕЙРОСТИМУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ З ДІТЬМИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ..... 3

И. В. Мазур

ЗНАЧЕНИЕ ПРОГРАММНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ И
СТАНОВЛЕНИЯ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ МЕТОДОЛОГИИ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX СТОЛЕТИЯ..... 12

PHILOSOPHY

Дубініна Віра Олександрівна

ГЕРМЕНЕВТИКА МЕТАФОРИ..... 19

PSYCHOLOGY

Дарвішов Н. Р.

ОСОБИСТІСНІ ДИСПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ОСІБ, ЗАЛЕЖНИХ
ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН..... 24

HISTORY

Наталія Семергей

ЛІТЕРАТУРА ТА МИСТЕЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ
ВІДРОДЖЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: НОВІТНЯ
ІСТОРІОГРАФІЯ..... 31

PEDAGOGY

НЕЙРОСТИМУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Наталія Лопатинська

Кандидат педагогічних наук, Україна, Запоріжжя, Хортицька національна академія

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7011

ARTICLE INFO

Received 10 January 2020

Accepted 15 March 2020

Published 31 March 2020

KEYWORDS

neurostimulation,
neurotechnology,
neurology,
correction activities.

ABSTRACT

Article reveal practical need for integration and accumulation of the knowledge in neurology, neurophysiology, neuroanatomy, neurochemistry, neuropsychology, neuropsycholinguistics for reorientation of modern logopedic practice in a narrow-disciplinary discipline. An attempt has been made to generalize the multidisciplinary research of scientists and practitioners devoted to the problems of the search for neurostimulation technologies. Author's disclosure of the experience of using modern neurostimulation technologies: neurophysiotherapy, neuroacoustic, neurologic is becoming a particular relevance. According to the results of the dynamics analysis of electrophysiological, psychological and logopedic indicators after the practical introduction of neurotechnology, positive changes in the functional state of the brain were confirmed, which contributed to the activation of the neural networks of the speech and communicative mechanism. It is generalized that the use of neurostimulation technologies in preschool-age children with different types of speech dysontogenesis is a new step in optimizing the process of children speech correction and a prerequisite for further use of classical techniques of speech therapy and steps in reaching the maximum possible results.

Citation: Наталія Лопатинська. (2020) Neirostymuliatsiini Tekhnolohii u Lohopedychonii Praktytsi z Ditmy Doshkilnoho Viku z Tiazhkymy Porushenniamy Movlennia. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7011

Copyright: © 2020 Наталія Лопатинська. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Сучасний стан здоров'я дітей України, за даними Українського інституту стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України та Державної служби статистики України [13] свідчить про негативну тенденцію захворюваності та поширеності хвороб серед дитячого населення. На тлі зменшення дитячого населення (1997 – 12124,4 тис. осіб; 2007 – 8536,1 тис. осіб; 2017 – 7615,6 тис. осіб) [13] «у структурі інвалідності дітей упродовж 2012-2016 рр. серед причин, внаслідок яких діти стають інвалідами, перше місце посідають природжені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії (30,0-31,1%), друге – хвороби нервової системи (17,9-16,6%), третє – розлади психіки та поведінки (13,9-14,4%)» [13, С. 66]. До найпоширеніших детермінантів нейроонтогенезу центральної нервової системи науковці (Ю. Антипкін, Л. Арабська, Н. Гойда, Г. Даниленко, О. Дудіна, О. Лук'янова, В. Мартинюк, Р. Моїсенко, Л. Пономарьова, С. Толкач та ін.) відносять перинатальну патологію, зростання генетичних мутацій, поєднання несприятливих факторів перебігу вагітності та погіршення екологічної обстановки, наслідками яких є функціональна

неспроможність інтегруючих систем регуляції, які забезпечують адаптованість та цілісність перебігу життєвих процесів в організмі, та ураження життєво важливих функцій, охоплюючи вищі психічні функції, в тому числі й усі види мовлення. Тому, зростаюча кількість дітей із тяжкими порушеннями мовлення різних генезів, ускладненими поведінковими розладами, аутистичними рисами, генетичними синдромами, порушеннями метаболізму в нейроструктурах центральної нервової системи, обумовлює необхідність ширшого впровадження сучасних нейрофізіотерапевтичних і нейропсихологічних методів і методик у практику корекційно-розвиткової діяльності. Органічність генезу мовленнєвих патологій проявляється у диспраксіях із м'язовою та іннерваційною недостатністю, мовленнєвих дистаксіях та дисгнозіях, що є, з психологічного аспекту симптомами ураження вищих психічних функцій, медичного – порушенням мінімальної мозкової дисфункції. У зв'язку з цим, актуальною є переорієнтація сучасної логопедичної практики з вузькодисциплінарної на трансдисциплінарну, що дозволить підвищити ефективність комплексної діагностики та корекції мовленнєвих патологій.

Результати досліджень. Про необхідність інтеграції та акумулювання накопичених знань з неврології, нейрофізіології, нейроанатомії, нейрохімії, нейропсихології, нейропсихолінгвістики зазначали українські науковці: С. Миронова, Н. Пахомова, В. Синьов, Є. Синьова, Д. Супрун, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко. Ними акцентовано увагу на тому, що накопичений мультидисциплінарний досвід у кожній зазначеній науці давно на практиці вийшов за рамки міждисциплінарності.

Саме завдяки взаємодії традиційних методик корекції компонентів мовлення з сучасними нейрологокорекційними технологіями, спрямованими на відновлення функціональної системи мови і мовлення в цілому, реалізується функціонально-системний підхід до організації та надання нейрологопедичної допомоги.

Сьогодні важливим є усвідомлення того, що проблемам мозкових стимуляцій певних анатомічних структур головного мозку у дітей, які потребують корекції фізичного та(або) розумового розвитку, присвячені дослідження вітчизняних науковців ще на початку XIX століття. Саме в цей період на Україні активно розгортаються полідисциплінарні дослідження. Так, у працях науковців та практик представлені питання:

- онтогенезу та нейроонтогенезу мовленнєвого розвитку (В. Бельтюков, С. Бенилова, А. Богуш, О. Гвоздев, Т. Дегтяренко, Ю. Коломієць, В. Лубовський, Н. Павлова, Н. Пахомова, Г. Розенгард-Пупко, Є. Соботович, М. Супрун, Т. Ушакова, М. Шеремет, М. Швачкін та ін.);
- нейрофізіологічні засади мовленнєвої діяльності – О. Боряк, С. Кондукова, І. Мартиненко, Є. Соботович, М. Шеремет та ін.;
- нейрокогнітивного онтогенезу розвитку – О. Баранов, О. Маслова; Л. Намазова-Баранова та ін.;
- нейрокінезіологічної діагностики – В. Здвижкова, В. Козявкін та ін.;
- нейрогенетичної діагностики – Н. Брагіна та ін.;
- нейропсихолінгвістичної діагностики та корекції – І. Абелєва, Т. Ахутіна, Л. Виготський, М. Жинкін, Л. Засєкіна, І. Зимня, О. Леонтьєв, О. Лурія, Л. Сахарний, Л. Халілова, В. Тарасун та ін.;
- нейроортопедичної діагностики та корекції дітям із наслідками дитячого церебрального паралічу – О. Данилов, В. Машуренко, О. Крамчанинова, К. Рихлевський, В. Цимбалюк та ін.;
- нейпсихологічної сенсомоторної корекції – А. Заплатинська, А. Цветков та ін.;
- нейропсихологічної діагностики та корекції в дитячому віці – Т. Візель, О. Лурія, Ю. Мікадзе, К. Островська, А. Семенович, Т. Фотекова, Л. Цветкова, Д. Шульженко та ін.;
- нейропсихологічної готовності до шкільного навчання – Ю. Коломієць, І. Мартиненко, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.;
- системного підходу діагностики та корекції психофізичного розвитку дітей – І. Мартиненко, С. Миронова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, В. Синьов, Є. Синьова, Д. Супрун, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін..

З появою сучасних методів нейровізуалізації мозкових процесів значно розширилося коло наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних науковців. Досягнення нейронаук дозволили аналізувати причини та механізми мовленнєвих розладів не ізольовано, поза увагою цілісного організму людини, а як єдине ціле, цілісну саморегулюючу систему з автономними критичними періодами та етапами психомоторного і мовленнєвого розвитку. Тому на сучасному етапі гострою є потреба у широкій орієнтації вчителя-логопеда в медичних знаннях, уявленнях та

поняттях. Останнім часом спостерігаємо продуктивний трансфер медичних технологій в області нейронаук і нейротехнологій та укладення союзу між логопедією та науками про мозок. Актуалізуються нові аспекти важливості нейроонтогенетичного підходу до проблеми аномального розвитку нервової системи в цілому та ролі нейробиологічних факторів у появі порушень мовленнєвого розвитку зокрема.

На сучасному етапі розвитку логопедії зростає кількість вітчизняних (Т. Дегтяренко, Н. Павлова, В. Тарасенко та ін.) і закордонних (Н. Бурачевська, О. Бурачевська, А. Доман, В. Єфімова, О. Єфімов, А. Сиротюк, А. Томатіс, W. Dunn, B. Jenkins, J. Kerr, B. Knickerbocker, S. Lane, M. Merzenich, S. Miller, D. McIntosh, L. Miller, D. Parham, C. Royeen, C. Summer, P. Tallal і ін.) досліджень, в яких предметом наукового інтересу стають пошуки специфічних засобів впливу на функціональну систему мови і мовлення, які не тільки запускають мовномовленнєвий механізм, але й прискорюють темпи його розвитку, якісно змінюють всі компоненти мовномовленнєвої та комунікативної діяльності [1-13]. Завдяки інтеграції досягнень медицини в логопедичну теорію та практику корекції тяжких та ускладнених мовленнєвих порушень активно використовуються нейростимуляційні технології мовленнєвих зон.

За Н. Павловою, нейростимуляція мовленнєвих зон – цілеспрямований вплив високо- та низькочастотними імпульсами на певну ділянку мозку з метою відновлення втрачених зв'язків між артикуляційним, голосовим, дихальним апаратами і центральною нервовою системою та підвищення мовленнєвої активності [9].

До нейростимуляційних технологій ми віднесли:

- нейрофізіотерапевтичні програми: мікрополяризація, мозочкова стимуляція, програма сенсорної інтеграції та антигравітації, Interactive Metronome, Timocco, OmiBeam, OmiFloor [1; 3; 6; 7; 9; 11];

- нейроакустичні технології: Альфреда Томатіса (1957), Алекса Домана «The Listening Program» (1998), Алекса Домана «inTime» (2009), В. Тарасенко «Високачастотная терапія звуком» (2011), метод біологічного зворотного зв'язку [3; 5; 9; 10];

- нейропсихологічні: програми розвитку сенсомоторної інтеграції і модуляції Дж. Айріс [3-5];

- нейрологопедичні програми: Fast For Word (1996), Forbrain, Speechleader, ДЕНС-терапія [1; 2].

Розкриємо їх детальніше.

Нейрофізіотерапевтичні технології

Активне залучення фізіотерапевтичних технологій у корекційно-розвиткову діяльність дітей із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу надає можливість активувати та підвищувати сприймаючу функцію нейронів, що сприяє поліпшенню координації інтрацентральних відносин та оптимізації центральної регуляції мовленнєвої функції.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що в дослідженнях сьогодні досить широко представлено різні підходи до використання методу мікрополяризації, як унікальної нейротехнології корекції неврологічної симптоматики, який дозволяє змінювати функціональний стан відділів та ланок нервової системи. Сутність методу полягає в тому, що на тканини головного мозку впливає постійний струм вкрай малих величин (до 1мА), що забезпечує безболісну, цілеспрямовану та високоефективну стимуляцію уражених структур центральної нервової системи. Термін «мікрополяризація» вперше запропонований працівниками лабораторії Н. Бехтєрової. Теоретико-методологічним підґрунтям унікального методу мікрополяризації є теорія дії електричного току на нервову тканину (Б. Веріго, Л. Гальвані, Г. Гельмгольц, Е. Дюбуа-Реймон, І. Мюллер, Д. Пінчук, Ж. Пельтьє, Е. Пфлюгер, А. Шемякін, В. Чаговець, А. Чутко та ін.) [1; 7; 11].

На сьогодні у країнах Європейського Союзу та пострадянського простору накопичено достатній обсяг результатів наукових досліджень (Н. Бехтєрева, О. Богданов, М. Бухарцев, Г. Вартанян, Р. Гірманов, О. Горелік, Г. Вартанян, В. Ілюхіна, І. Кисельов, Н. Кожушко, Ю. Кропотов, В. Лебедев, О. Ліппольд, Ю. Матвєєв, В. Михайлов, О. Наришкін, Д. Пінчук, Т. Скороমেць, Л. Чутко, О. Шелякін, В. Шуваєв, P. Boggio R. Ferrucci F. Fregni M. Lima N. Lang M. Nitsche W. Paulus S. Rigonatti та ін.), які довели позитивний вплив мікрополяризації, що не лише підвищує нейрональну активність головного мозку (як у зоні прикладання, так і в інших зонах мозку), а й змінює морфологічну структуру нейроглії, нейрону та синаптичного апарату.

С. Бекшаєв, Д. Пінчук, С. Бумакова (2012) запатентували засіб лікування сенсорної та моторної алалії за допомогою транскраніальної мікрополяризації.

Результати дослідження Н. Павлової та В. Тарасенко констатували ефективність використання методу транскраніальної мікрополяризації, зокрема, у дітей із [9-10]:

- сенсорною алалією – покращується процес сприйняття звернутого мовлення, фонематичного слуху;
- моторною алалією відновлюється працездатність артикуляційного апарату та зростає рівень мовленнєвої активності;
- затримкою психічного розвитку у поєднанні з розладами аутистичного спектра відмічається позитивна динаміка у розвитку вищих психічних функцій та емоційно-вольової сфери;
- синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю знижується імпульсивність та зменшується кількість випадків агресії.

Таким чином, метод транскраніальної мікрополяризації сприяє підвищенню функціональності кори головного мозку, загального та дрібного праксису.

Також, вперше на Україні В. Тарасенко використовується метод вертебральної мікрополяризації у поєднанні з оксигенотерапією. Автором дослідженнями доведено, що метод мікрополяризації коригує моторні, мовленнєві, поведінкові, когнітивні, сенсорні порушення.

З метою запуску мовленнєвої активності у немовленнєвих дітей використовують обидві програми: нейроакустичної стимуляції та транскраніальної мікрополяризації головного мозку, але за індивідуально розробленою схемою.

Вивчивши вітчизняний і зарубіжний теоретико-практичний досвід використання методу транскраніальної мікрополяризації ми вирішили апробувати її в нейрологокорекційній роботі з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення первинного і вторинного генезу (на тлі розладів аутистичного спектра і затримки психомоторного і психомовленнєвого розвитку). Метою використання методу транскраніальної мікрополяризації було активація центральної регуляції психічних функцій в цілому та мовленнєвої зокрема. Діти, у яких було зафіксовано індивідуальну непереносимість електричного струму, злоякісні пухлини, простудні та інфекційні захворювання, високу температуру тіла, щеплення, транскраніальну мікрополяризацію не проводили.

Транскраніальна мікрополяризація здійснювалась за допомогою медичного апарату гальванізатору ПОЛЯРИС. Мікрополяризаційний вплив застосовувався на будь-якому з етапів корекційно-реабілітаційної діяльності. Процедури проводилися тривалістю 20-25 хвилин 2 рази на тиждень. Тривалість одного курсу лікування складала 10-15 сеансів і базувалась на висновках аналізу патологічного симптомокомплексу, ступеня порушення розвитку дитини дошкільного віку, індивідуальної латералізації організації мозку, схильності нервової системи до виснаження внаслідок стимуляції та стан її компенсаторних можливостей. Положення першого електрода (анода) обиралось на підставі результатів нейропсихологічного та психо-логопедичного обстеження, другого електрода (катода) фіксувалось на соскоподібному відростку або потилиці. Обробка результатів ґрунтувалась на показниках електроенцефалографії, психологопедичного обстеження, суб'єктивних звітах фасилітаторів (батьків, спеціалістів).

Аналіз динаміки електрофізіологічних, психологічних і логопедичних показників засвідчує позитивні зміни функціонального стану головного мозку. Після проведеного курсу транскраніальної мікрополяризації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення спостерігалась позитивна динаміка у функціонуванні структур:

- І функціонального блоку головного мозку: загальна психомоторна активність (подовження періоду активності, оволодіння новими руховими паттернами, поліпшення координації рухів, мілкої моторики), орієнтовно-дослідницька діяльність (поява вказівного жесту, мотивація досліджувати предмети навколишнього оточення), когнітивний інтерес, працездатність та продуктивність діяльності;
- II функціонального блоку: зрушення у сенсорно-перцептивній, мнестичній, емоційній сферах; у мовленнєвій діяльності (поява розуміючої функції мовлення, інтонаційно оформлених вокалізацій, складів; зростання потреби у спілкуванні, мовленнєвого супроводу дій, активного та пасивного словника, кількості використовуваних лексико-граматичних конструкцій; підвищення розбірливості мовлення, якості виконання артикуляційних вправ, граматичної будови мовлення);

– III функціонального блоку: нарощування ефективності вольових зусиль; прийняття допомоги дорослого; зниження примхливості, агресивності, не контрольованості поведінки; зміни в характері ігрової діяльності (перехід від маніпуляцій до розгляду іграшок, поява елементарних ігрових дій, вдосконалення сюжету).

Перші практичні успіхи у використанні нейростимуляційного методу довели і переконали нас в тому, що транскраніальна мікрополяризація забезпечує активацію сприймаючої функції нейронів та підвищення пластичної функції мозку.

Отже, транскраніальна мікрополяризація у дітей із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу активує мозкову діяльність для обробки мовленнєвої інформації та сприяє розвитку здатності планувати мовленнєву діяльність і стабілізувати поведінкові реакції.

Варто відзначити, що в арсеналі українських наукових досліджень існує низка досліджень, спрямованих на з'ясування психофізіологічного стану дітей після використання технологій мозочкової стимуляції, зокрема: використання балансувальної дошки доктора Френка Белгау в навчально-корекційній роботі з учнями 1-4 класів із порушеннями психофізичного розвитку (О. Кочерга, В. Шорохова) [6]; вивчення сформованості фізичних якостей у дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату засобами баламетрики (А. Заплатинська, В. Каліна, А. Л. Сиротюк, А. С. Сиротюк та ін.) [4; 6].

Вивчивши вітчизняний і зарубіжний теоретичний і практичний досвід використання програм мозочкової стимуляції ми вирішили апробувати її в нейрологокорекційній роботі з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення первинного і вторинного генезу (на тлі розладів аутистичного спектра і затримки психомоторного і психомовленнєвого розвитку).

Для оцінки ступеня сформованості функцій мозочка використовували рухові проби і вправи на приладі «Постурограф». За результатами дослідження рухових проб нами встановлена дисфункція мозочка, яка проявлялася в недорозвиненні координаційного механізму управління довільними рухами особливо у дітей із затримкою психомоторного і психомовленнєвого розвитку. У дітей із моторною алалією спостерігалися дизритмічність, дизамплітудність і труднощі переключення при виконанні довільних рухів, порушення регуляції м'язового тону. Постурографія ж дозволила нам оцінити роботу мозку по інтеграції слухової, зорової та пропріоцептивної інформації при виконанні вправ на рівновагу. На основі отриманих даних була розроблена нейрологокорекційна програма розвитку функцій мозочка.

В рамках розробленої нейрологокорекційної програми розвитку функцій мозочка у дітей із тяжкими порушеннями мовлення первинного і вторинного генезу (на тлі розладів аутистичного спектра і затримки психомоторного і психомовленнєвого розвитку) ми використовували такі засоби мозочкової стимуляції: балансувальну дошку Ф. Белгау, систему Balance Master та інтерактивну платформу Wii Fit. Заняття проходили щодня. Повний цикл залежав від індивідуальних рухових можливостей і віку дітей, але в середньому складався з 5 циклічних повторів по 20 занять з перервою на 2 тижні. Індивідуальна програма передбачала виконання вправ на координацію рухів, в тому числі візуально-моторних координацій, збереження рівноваги і регуляцію м'язового тону. Виконання вправ на балансувальній дошці, розробленої Ф. Белгау ще на початку 60-х років ХХ століття, сприяли не тільки розвитку функцій мозочка, а й удосконаленню пізнавальних навичок. Діти, стоячи на дошці, лавці, будь-якій нерівній поверхні, називали кольори, тварин, птахів, рослини тощо. Метою виконання вправ була стимуляція і нормалізація роботи мозочка. З огляду на те, що мозочок анатомічно є структурою першого функціонального блоку О. Лурія (енергетичного), виконання вправ також сприяло активації і підтримці тону кори головного мозку, а значить підвищенню концентрації уваги, поліпшенню первинної інтеграції сенсомоторної інформації, регулюванню мотиваційних і емоційних станів. Результати повторних рухових проб і виконання вправ на приладі «Постурограф» доводять ефективність використання технологій мозочкової стимуляції в процесі організації логокорекційної допомоги.

Таким чином, ми переконалися, що технологія мозочкової стимуляції забезпечує формування базових навичок для прийому, обробки і засвоєння інформації, яка надходить у головний мозок із внутрішнього і зовнішнього середовища, активізації уваги, підвищує ефективність логокорекційних занять. Перші практичні успіхи у використанні нейрологокорекційних технологій, спрямованих на активізацію пластичних функцій мозку, дають надію на широке та ефективне впровадження знань нейронаук у практику спеціальної освіти.

Вивчивши зарубіжний теоретичний і практичний досвід використання нейростимуляційних технологій, ми вирішили апробувати технологію Interactive Metronome в системі надання корекційно-розвиткових послуг учням із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. Суб'єктами стали школярі початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення первинного і вторинного генезу (на тлі розладів аутистичного спектра, затримки психомоторного і психомовленнєвого розвитку, порушень опорно-рухового апарату тощо).

Високотехнологічна методика, розроблена компанією Interactive Metronome, рекомендована для використання у комплексній корекційно-розвитковій діяльності з дітьми із дистаксією, дизритмією, диспраксією різного генезу (затримкою мовленнєвого та психічного розвитку, дислексією та дисграфією, порушеннями темпо-ритмічної сторони мовлення, дитячим центральним паралічем, синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю, розладами аутистичного спектра тощо). Заняття за цією технологією проходили щодня. Повний цикл залежав від індивідуальних можливостей і віку учнів, але в середньому складався з 4 циклічних повторів по 50 занять з перервою на 2 тижні. Індивідуальна корекційна програма передбачала виконання вправ з допомогою сенсорної рукавички або сенсорного килимка, спрямованих на стимуляцію синхронізації рухів ніг і рук через звукові ритмічні сигнали в навушниках інтерактивного метроному. Дитина бачила на екрані монітора, наскільки точно вона виконує завдання. Саме завдяки тому, що інтерактивний метроном забезпечував зворотний зв'язок, слуховий і візуальний, учень мав змогу коригувати власні рухи. Заняття проводилися під керівництвом нейрологопеда.

Метою виконання вправ була стимуляція і нормалізація роботи мозочка, системи базальних ядер. З огляду на те, що мозочок і базальні ядра анатомічно є структурою першого (енергетичного) функціонального блоку за О. Лурія, виконання вправ також сприяло активації і підтримці тону кори головного мозку, а значить підвищенню концентрації уваги, поліпшенню первинної інтеграції сенсомоторної інформації, регулюванню мотиваційних і емоційних станів.

Результати академічної та соціальної успішності учнів із особливими потребами довели ефективність використання нейростимуляційної технології Interactive Metronome в процесі організації корекційно-розвиткових послуг. Ми переконалися, що ця технологія забезпечує формування базових навичок для прийому, обробки і засвоєння інформації, яка надходить у головний мозок з внутрішнього і зовнішнього середовища, активізацію уваги, підвищує ефективність корекційно-розвиткових занять. Використання даної технології покращують якість моторного та мовленнєвого планування, темпо-ритмічної організації мовлення, діяльності вищих психічних функцій. Перші практичні успіхи у використанні нейростимуляційних технологій, спрямованих на активізацію пластичних функцій мозку, дають надію на широке та ефективне впровадження наукових знань в практику інклюзивного навчання.

Таким чином, інтерактивний метроном активує мозкову діяльність для обробки сенсорної і моторної інформації та сприяє розвитку здатності планувати діяльність і стабілізувати поведінкові реакції.

Нейропсихологічна корекція з інтегрованою програмою сенсорної інтеграції та антигравітації. Використання зорового, слухового, пропріоцептивного, вестибулярного, балансувального, координативного обладнання сприяє розвитку спроможності нервової системи до обробки, інтеграції і модуляції сенсомоторних сигналів, формуванню у дітей базових психологічних структур розвитку особистості та якісному підвищенню нейродинамічних показників психічної діяльності. Це підтверджено дослідженнями Джин Айрес, А. Банди, W. Dunn, J. Kerr, B. Knickerbocker, S. Lane, Ш. Лейн, D. McIntosh, L. Miller, Э. Мюррей, D. Parham, C. Royeen, C. Summer та ін.).

Таким чином, використання фізіотерапевтичних технологій у логокорекційній діяльності дітей із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу сприяє активації сприймаючої функції нейронів, підвищенню нейрональної активності структур мовномовленнєвого механізму, активізації механізмів саморегуляції, що призводить до ефективної компенсації пошкоджених (або недорозвинених, або спотворених, або дефіцитарних) ланок функціональної системи мови та мовлення.

Нейроакустичні технології

Досягнення нейроакустиків (Т. Будзинські), довели позитивний вплив звуку на гармонізацію діяльності головного мозку. Сучасні технології нейроакустичної стимуляції використовують у комплексній корекційно-розвитковій роботі з дітьми, які мають мовленнєві,

когнітивні, моторні та поведінкові порушення. До таких технологій відносять: метод Альфреда Томатіса (1957), Алекса Домана «The Listening Program» (1998), метод слухової терапії inTime (2009), В. Тарасенко «Високачастотна терапія звуком» (2011).

Механізм нейросенсорної слухової стимуляції за методом А. Томатіса полягає в тому, що завдяки повітряній та кістковій провідності спеціально оброблених музикальних мелодій стимулюються м'язи середнього вуха, що призведе до активності внутрішнього вуха, вестибулярного апарату, ретикулярної формації, мозочка та лобних ділянок мозку.

Поряд із методикою нейроакустичної стимуляції А. Томатіса, існує аудіостимулююча програма кампанії Advanced Brain Technologies «The Listening Program» (1998), автором якої є А. Доман. The Listening Program (далі – TLP) є інноваційним методом музикальної терапії, що зміцнює нейронні мережі з метою розвитку їх здатності до обробки інформації та комунікації.

Метод слухової терапії inTime (2009), розроблений працівниками кампанії Advanced Brain Technologies під керівництвом А. Домана, забезпечує гармонізацію зон головного мозку з допомогою музики, ритму та рухово-ритмічних вправ. Прослуховування спеціальних ритмічних аудіозаписів поряд із виконанням фізичних вправ дозволяє виробити відчуття ритмічності, уваги через синхронізацію діяльності нейронних мереж.

Для підвищення швидкості розуміння зверненого мовлення розроблені програми високочастотної акустичної терапії. Високочастотні звуки є фізкультурою для нейроепітелія м'язів внутрішнього вуха та кори головного мозку. Періодичність використання високих і низьких частот тренує вухо чути, а мозок – сприймати.

На Україні, в рамках класичної логокорекційної роботи з дітьми із сенсорною та сенсомоторною алалією, розладами аутистичного спектра, затримкою мовленнєвого розвитку за алалічним типом, затримкою психомовленнєвого розвитку, системним недорозвиненням мовлення, використовуються комп'ютерні програми нейроакустичної стимуляції «Електронне вухо. Домашній логопед», «Домашній логопед – дефектолог», що розроблені українською вченою В. Тарасенко спільно з американською кампанією Avid. Також нею запатентовано методику «Високачастотна терапія звуком» (2011). Методологічним підґрунтям створення програм слугувала теорія А. Томатіса (1957) про відновлення пошкоджених клітин мозку засобами високочастотного звуку. Обов'язковою умовою при реалізації цих програм є одночасне використання спеціальних стереонавушників із кістковою та повітряною провідністю. Також, за методиками А. Томатіса та В. Тарасенко, в програмах високочастотної терапії звуком використовуються три види стимуляції: аудіальна, візуальна та вібраційна стимуляції.

Аудіальна передбачає стимуляції:

- ритмом (стимуляція мовленнєвої уваги через зміну ритму творів);
- зонуванням (стимуляція клітин головного мозку, які потребують дозрівання, через подачу сигналів на 4 зони мозку обох півкуль);
- затримкою часом (стимуляція провідної в обробці інформації півкулі через затримку подачі сигналу);
- затримкою подачі (стимуляція нейронної мережі, яка здійснює обробку фонематичної інформації, через різну подачу сигналу у стереонавушники із кістковою провідністю та звичайні навушники);
- гучністю (стимуляція каналу сприйняття інформації завдяки різниці гучності у навушниках);
- масажними рухами (стимуляція глибинних структур мозку масажними рухами у корі головного мозку через поперемінну подачу сигналів);
- тривалістю впливу (максимальна стимуляція зон кори завдяки тривалості програм впливу).

Візуальна стимуляція відбувається через зміну яскравості екрану з частотою, близькою до альфа ритму або бета ритму, завдяки чому активізуємо відновлення власних процесів, пов'язаних із мовленням, та стимулюємо якість і швидкість обробки інформації.

Під час реалізації методики високачастотної терапії звуком В. Тарасенко рекомендує дотримуватися таких умов: врахування провідної півкулі, зручний час проходження щоденної стимуляції, використання мовленнєвої стимуляції у поєднанні з музикальним матеріалом, одночасна стимуляція декількох зон головного мозку, проведення в домашніх умовах, що значно знижує фактор напруження дитини.

Таким чином, завдяки одночасній стимуляції чотирьох слухових каналів, двох зорових та одного вібраційного каналу, відмічається позитивна динаміка у функціональному розвитку кіркових та підкіркових структур головного мозку. За результатами впровадження системи нейротренувань за методиками А. Томатіса та В. Тарасенко, унормовуються темпи дозрівання функціональної системи мови та мовлення та підвищується якість її функціонування.

Сучасним немедикаментозним методом корекції порушених функцій мовлення є метод біологічного зворотнього зв'язку (БОС), спрямований на цілеспрямовану активізацію резервних можливостей організму з використанням сучасної електронної апаратури. Запроваджений в галузі медицини з 50-х років XX століття. Теоретично метод ґрунтується на теорії функціональних систем П. Анохіна та теорії стійких патологічних станів Н. Бехтерової. Комп'ютерний ігровий тренажер БОС дозволяє сформувати стійкий навик діафрагмально-релаксаційного дихання, довільної регуляції дихання (сили, тривалості, плавності повітряного струменя), темпо-ритмічної організації мовлення (темп, ритм, інтонація, модуляція, паузація, наголос) та емоційної зацікавленості.

Дослідження Е. Джекобсон, У. Кеннон, Н. Мілер, В. Чернігівського, О. Сметанкіна (1999), І. Поварової (1988), С. Чернобельського (1996), М. Теречева (2002) довели позитивний корегуючий вплив методу на навчання логопата навичкам саморегуляції та синхронізації дихання, артикуляції та голосоподачі.

Таким чином, використання нейроакустичних технологій у логокорекційній діяльності сприяє синхронізації взаємодії між зонами головного мозку, підвищуючи якість функціонування структур мозку в цілому.

Використання нейрологопедичних технологій

Комп'ютерна корекційна методика Fast For Word (1996) розроблена провідними спеціалістами кампанії Scientific Learning докторами Michael Merzenich, Bill Jenkins, Paula Tallal, Steven Miller. Механізм дії полягає у тренуванні системи слухового сприйняття, повторенні складних фонем, що активує зону Брока та збільшує зону кори, що відповідає за мовні функції [4].

Стимуляцію процесу сприйняття, передачі та обробки слухової інформації проводять за допомогою спеціального приладу Forbrain, який облаштований вібраційним обладнанням для посилення кісткової провідності та унікальним динамічним фільтром для підсилення гучності мовлення високими частотами. При використанні Forbrain дитина чує відкорегований приладом свій голос та голос педагога в акустично модифікованому вигляді, через що мозок перебудовує діяльність у відповідь на зміни. Це сприяє не лише покращенню обробки інформації, а й покращує якісні характеристики голосу та мовлення.

Програма Speechleader є апаратно-програмним продуктом кампанії linguistic Correction Center і рекомендована для використання у логокорекційній роботі з дітьми та дорослими, які мають дизартрію, алалію, дислексію, дисграфію, загальне недорозвинення мовлення, затримку мовленнєвого розвитку, заїкуватість. Завдяки повторенню за диктором мовленнєвого матеріалу стимулюється та відновлюється повний мовленнєвий цикл: бачу – чую – повторюю – сую себе. У дитини поліпшуються процеси сприйняття мовлення та його моторна реалізація, знімаються або мінімізуються мовленнєві зажими та судоми, поліпшується слухомовленнєва пам'ять. В цілому, стимулюючи обидва канали проведення мовленнєвослухової інформації досягається єдність роботи мовленнєвих зон з мозолистим тілом.

Динамічну електростимуляцію (ДЕНС-терапія) використовують в логопедичній практиці як додатковий ефективний засіб стимуляції безумовних рефлексів (жування, ковтання, слиноутворення), поліпшення зорово-моторної координації, мімічного, артикуляційного праксису; нормалізації тону м'язів, що беруть участь в утворенні звуків; подолання порушень звукомови (Н. Бурачевська, О. Бурачевська, С. Гузенко, Ю. Зданович, О. Кузьміна, Н. Лисецька, Л. Чекунова). Дослідженнями Н. Бурачевської, О. Бурачевської доведено, що впливаючи на сегментарні та рефлексогенні зони, акупунктурні точки, у дитини з'являються нові компенсаторні реакції, які відновлюють гомеостатичну рівновагу [2]. Саме завдяки рефлексорним і нейрохімічним реакціям в організмі дитини запускається низка регуляторних та адаптаційних механізмів [2]. Авторами розроблено методику використання динамічної електростимуляції в корекції мовленнєвих порушень різного ступеня тяжкості та доведено позитивний вплив на лише на підвищення мовленнєвої активності, а й на інтелектуальний та мовленнєвий розвиток [1; 2]. О. Архіпова рекомендує нейростимуляцію використовувати дітям із труднощами постановки звуків, автоматизації звука у складах, словах і зв'язному мовленні, розбірливості мовлення.

Біоенергопластика поряд з артикуляційною гімнастикою також є засобом нейростимуляції кінестетичної аферентації, кінцевою метою якої є створення позитивних кінестезій в артикуляційних м'язах та укладах.

Таким чином, використання нейрологопедичних програм у логокорекційній діяльності є, по-перше, науково обґрунтованими та сертифікованими; по-друге, активують нейронні мережі мовномовленнєвокомунікативного механізму; по-третє, дозволяють компенсувати нестабільність роботи центральної нервової системи; по-четверте, розвивають резерви головного мозку за рахунок яких відбувається розвиток дитини; по-п'яте, поліпшується психосоматичне здоров'я та підвищується стійкість нервової системи; по-шосте, активують вищі психічні функції та підвищують когнітивну активність. Також нейростимуляція сприяє розвитку пізнавальних навичок, тобто сукупності розумових здібностей та процесів сенсомоторної інтеграції. Завдяки їх використанню долається дефіцитарність та несформованість певних ділянок мовномовленнєвокомунікативного механізму в онтогенезі.

Висновки. 1. Сучасна логопедична практика має в своєму арсеналі традиційні та нетрадиційні технології, які спрямовані не лише на максимальну мовленнєву корекцію, а й на когнітивний, моторний розвиток дитини. Логопедія, знаходячись на межі лінгвістики, психології та медицини, все більше адаптує досягнення медицини до своїх потреб, які допомагають оптимізувати роботу вчителя-логопеда.

2. Новітні нейрокорекційні технології в логопедії не можна розглядати як самостійні, вони розглядаються як частина загальноприйнятих перевірених часом технологій. Нові засоби взаємодії логопеда з дитиною, нові стимули слугують створенню сприятливого емоційного фону, сприяють включенню в роботу збережених та активізації порушених психічних функцій.

3. Використання у логокорекційній роботі нейростимуляційних технологій є новою сходинкою в оптимізації процесу корекції мовлення дітей, передумовою для подальшого використання класичних прийомів логопедичної допомоги та кроками у досягненні максимально можливих результатів у подоланні мовленнєвих порушень.

REFERENCES

1. Бурачевская О. В., Бурачевская Н. И. Динамическая электростимуляция в коррекции речевых нарушений. *Школьная педагогика*. Москва, 2017. № 2 (9). С.5–10.
2. Гузенко С. В. Дэнас терапия в комплексной нейрологопедической коррекции. *Научно-практический электронный журнал Аллея Науки*. Москва 2017. № 15 (1). С. 269–273.
3. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Актуальність міждисциплінарного та нейропсихологічного підходів до діагностики тяжких порушень мовлення у дітей раннього віку. *Наука і освіта*. Одеса, 2016. № 8. С. 30–37.
4. Заплатинська А. Б. Вивчення сформованості фізичних якостей у дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарата засобами баламетрики. *Збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови»*. Київ, 2017. С. 105–112.
5. Ефимов О. И. 15 мифов о детской речи. Диалоги невролога и логопеда о детской речи. М.-С.-П.: «Диля», 2016. 223 с.
6. Кочерга О. В. Використання балансувальної дошки доктора Френка Белгау в навчально-корекційній роботі з учнями 1-4 класів із порушеннями психофізичного розвитку. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 64 с.
7. Микрополяризация у детей с нарушением психического развития / ред. Н. Кожушко. Спб.: «КАРО», 2011. 336 с.
8. Мutowин Г. Р., Жилина С. С., Умаханова З. Р. Нейроонтогенез и его нарушения. *Детская больница*. Москва, 2009. № 2. С.36–43.
9. Павлова Н. В. Доцільність використання звукових нейромодуляцій в практиці ранньої корекції тяжких порушень мовлення у дошкільнят. *Збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)»*. Кам'янець-Подільський: «ПП Медобори-2006», 2016. Вип. 7. Т.1. С. 302–316.
10. Павлова Н.В. Формування комунікативної активності у немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій: дис...канд. пед. наук: 13.00.03. Одеса, 2017. 209 с.
11. Шелякин А.М., Преображенская И.Г., Богданов О.В. Микрополяризационная терапия в детской неврологии (практическое руководство). М.: «Медкнига», 2008. 120 с.
12. Шеремет М.К., Макухова Т.В. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагачення методологічної бази логопедії. *Освіта та педагогічна наука*. Київ, 2012. Вип. 4. С. 58–62.
13. *Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я* (2017). URL: <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Shchorichna%20dopovid/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C>.2017.pdf

ЗНАЧЕНИЕ ПРОГРАММНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ МЕТОДОЛОГИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX СТОЛЕТИЯ

И. В. Мазур

Украина, г. Хмельницкий, Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7012

ARTICLE INFO

Received 14 January 2020

Accepted 18 March 2020

Published 31 March 2020

KEYWORDS

musical folklore, principles of the methodology of research material, program documents, folklorists, folklore-ethnographic collecting activities, folk song heritage, activity.

ABSTRACT

The article considers the importance of program documents in the process of formation and establishment of the basic principles of the methodology of research activities of the first quarter of the twentieth century. The study of the features of the collection, recording and systematization of folklore-ethnographic material in this temporary period made it possible to clarify the features and specifics of collecting activities. Based on the study of the analysis principles of collection, records and studies of folklore and ethnographic material. The main methodological principles have been identified and identified, which the foundation of the region is considered as for further research and development of Ukrainian musical folklore of the first quarter of the XX century.

Citation: И. В. Мазур. (2020) Znachenie Programmnyh Dokumentov v Processe Formirovaniya i Stanovleniya Osnovnyh Principov Metodologii Nauchno-Issledovatel'skoj Deyatel'nosti Pervoj Chetverti XX Stoletiya. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7012

Copyright: © 2020 И. В. Мазур. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Актуальность. В современном мире, в условиях глобализации и научно-технического прогресса, при наличии инновационных подходов и экспериментальных разработок во многих областях науки и техники, проблема духовного возрождения становится одной из актуальных не только на государственном, но и на мировом уровне. Обогащение современного социокультурного пространства культурным наследием прошлого, является приоритетным заданием, которое стоит перед украинской нацией на сегодняшний день. В процессах формотворчества национального самосознания, признания самобытности и уникальности украинцев определяющую роль играет духовное наследие прошлого, которое зафиксировано и полноценно представлено в разнообразных образцах фольклорного искусства. Формирование основных мировоззренческих принципов украинской нации невозможно без глубокого и детального изучения, осмысления и осознания морально-этических и духовных ценностей, которые должны стать основными базовыми критериями в процессе закономерной эволюции социума, для достижения и выхода на новый уровень духовности.

XX столетие вошло в историю мировой культуры как авангардное, динамически активное, противоречивое, наполненное разновекторными стилевыми направлениями и течениями, которые предполагали радикальные изменения и трансформации не только в области тематики,

содержания и использования новых средств выразительности, но и кардинальным образом меняли мировоззрение человечества в целом. В XX столетии произошло принудительное и жесткое нарушение общепринятых норм и законов. Замена важных и определяющих развитие украинской нации категорий и ценностей, подмена и искажение духовных ориентиров, привело к тотальному преобладанию ложных и лживо-пафосных воззваний, к трафаретным и шаблонным манифестам, что в конечном итоге стало одной из причин деформации психологии, ценностных приоритетов и мировоззренческих позиций украинской нации. Решение данной проблемы стало возможным благодаря возрождению духовного наследия, которое испокон веков сохранялось и передавалось из поколения в поколение.

Глобальные политические и социальные потрясения в обществе в этот исторический период привели к необходимости обретения человечеством определенных устоев нравственного и морально-этического порядка. В данном контексте обращение к фольклорным традициям обрело особую актуальность и ценность. Именно возрождение духовного наследия, сосредоточенное в лучших образцах народного творчества, стало тем определяющим фактором, который позволил украинской нации выйти на новый, более высокий уровень социокультурного развития.

Основной целью статьи является рассмотрение значения, функции и роли программных документов в процессе формирования и становления основных принципов методологии научно-исследовательской деятельности первой четверти XX столетия.

Основная часть. Среди большинства вопросов исторического прошлого Украины особое и пристальное внимание в исследовательском пространстве обращено к первой четверти XX столетия – периоду, для которого определяющим фактором развития стал процесс возрождения национальных ценностей, осознания их важности и значимости как фундаментального устоя на пути к дальнейшим достижениям в области научно-исследовательских разработок. Появление в этот исторический период большого количества институтов и учреждений, деятельность которых была направлена на собирание, изучение, систематизацию и популяризацию фольклорного наследия украинского народа, свидетельствовало о приоритетности и весомости данного направления народознания.

Основной проблематикой исследовательских работ и научных трудов первой четверти XX столетия становится разработка основополагающих принципов методологии исследования фольклорного материала, которые должны опираться на базовые положения относительно природы, генезиса и значения народных обрядов и традиций. Взгляд на фольклорное наследие, как на основной документ исторического прошлого, который органично связанный с определенным историческим этапом, являясь его неотъемлемым компонентом, ставило перед исследователями сложную и трудоемкую задачу.

Основной массив фольклорно-этнографического материала первой четверти XX столетия был представлен огромным количеством выборочно собранных и зафиксированных образцов народно-песенного творчества, которые рассматривались в полной изоляции от их значения и функции в календарно-обрядовом цикле. Определенным образом вырванные из контекста бытования, народные песни переставали рассматриваться как носители соответствующих традиций, не учитывалась специфика их функционирования в конкретных условиях территориального бытования. Именно этот проблемный вектор стал определяющим при разработке и появлении огромного количества программных документов, направленных на исследование фольклорного наследия.

Создание вопросников, анкет, инструкций, экспериментальные поиски новых способов записи и фиксации народно-песенного материала способствовали активизации деятельности фольклористов и любителей-любителей, направленной на собирание, фиксацию, изучение и систематизацию фольклорно-этнографического материала. Это были первые шаги на пути к созданию основных методологических принципов научно-исследовательской деятельности.

Необходимость создания программных документов была связана с решением еще одной, достаточно серьезной проблемы, которая в первой четверти XX столетия остро встала перед фольклористами. Это было связано с тем, что на территории Украины фольклорно-этнографический материал собирался и обрабатывался неравномерно, не все районы были равноценно и полностью исследованы и изучены. Рядом с систематичными материалами, которые полноценно презентовали разнообразие фольклорного наследия отдельных регионов,

встречались одиночные образцы песенных жанров, которые были зафиксированы по самым разным причинам. Эти особенности собирательской деятельности не давали возможность воссоздания целостной картины функционирования народно-песенного творчества в разных регионах, не способствовали выявлению и осмыслению особенностей развития и трансформации фольклорного материала на протяжении длительного исторического периода.

Исследования фольклорных образцов первой четверти XX столетия были связаны с решением следующих задач методологического характера: выяснение настоящего объема песенного наследия в конкретном жанре; изучение природы, определение источника происхождения песни; рассмотрение характера, тенденций и направленности развития, выявление и анализ особенностей трансформации материала; обозначение хронологических границ появления и функционирования песенного образца; выяснение и изучение территории бытования материала; нахождение и уточнение моментов взаимодействия и взаимовлияния между песенным образцом и устной давней традицией, литературным наследием прошлого.

Для решения этих проблемных вопросов возникла необходимость создания документов, основной целью которых было предоставление конкретных указаний относительно специфики и особенностей собирания фольклорного материала. В истории украинской музыкальной фольклористики эти документы известны под разными названиями: руководство, инструкция, анкета, установка, план, воззвание, наставление, вопросник, программа, приглашение, квестонар [3].

Несмотря на достаточно большое количество дефиниций и обозначений, все эти документы имеют непосредственное отношение к собирательской деятельности и были созданы с целью ее активизации и поднятия на более высокий уровень научного исследования народного наследия. Активное использование термина «программа» связано с тем, что данный документ содержит не только указания в отношении записи, фиксации и отбора определенных образцов народно-песенного материала, но и рассматривается как определенный алгоритм изучения фольклорно-этнографического наследия. В соответствии с этим, программный документ начинает выполнять функцию исследовательской матрицы.

Необходимо уточнить, что понятия «руководство», «наставление», «инструкция» активно использовались фольклористами до середины XIX столетия. Начиная с 1860 года активно используется термин «программа», который применяется и в современном исследовательском пространстве музыкальной фольклористики.

Учитывая значимость и важность программных документов в процессе становления научно-исследовательской деятельности первой четверти XX столетия, необходимо дать определение базовому понятию: программа – документ, составленный в форме конкретных вопросов, разработанный и утвержденный структурами ВУАН (Всеукраинская Академия Наук), в котором указано алгоритм изучения определенного этнографического или фольклорного явления, образца. Программы необходимо рассматривать как аналитический алгоритм, с помощью которого происходит фиксация образцов песенного творчества и разнообразных явлений фольклорно-этнографического наследия украинского народа.

Одним из первых документов, в котором были изложены правила фиксации фольклорно-этнографического материала, является «Инструкция, данная Академией Г.Ф. Миллеру при отправлении в Сибирское путешествие. Наставление о том, на что надлежит обращать внимание при описании народов, в особенности сибирских. О истории народов», изданная Российской Академией наук на немецком языке в 1733 году [13]. Инструкция состоит из 1297 разработок, которые представляют собой развернутые и детальные рекомендации и указания, касающиеся процесса отбора и фиксации фольклорно-этнографического материала.

Одним из первых документов в области сбора и записи фольклорно-этнографического наследия на территории Украины считается программа Ф. Туманского, которая была составлена в первой половине XIX столетия и предназначалась для полного и детального исследования земель Малороссии [8]. Как и большинство разработок в данной области, эта программа учитывала специфику бытования и функционирования фольклорного творчества в разных местах локации. Вопросы, из которых состояла программа, указывали, на какие народные обычаи, традиции и обряды необходимо обратить внимание в первую очередь, какие жанры песенного творчества следует зафиксировать. Отдельным пунктом программы стоял вопрос о нахождении и изучении записей и летописей, в которых дается информация

фольклорно-этнографического характера, что поможет в реконструкции и воссоздании исторического прошлого украинской культуры.

Особенностью программы Ф. Туманского является специфика подхода исследователя к сбору, фиксации и изучению фольклорно-этнографического наследия, которая предполагает наличие двух этапов: первый этап – непосредственно процесс собирания и записи материала, второй этап связан с критическим осмыслением и систематизацией собранного материала квалифицированным научным специалистом. Именно второй этап будет рассматриваться в дальнейшем как основной и необходимый компонент научно-исследовательской деятельности фольклористов первой четверти XX столетия. В истории музыкальной фольклористики программа Ф. Туманского рассматривается как одна из первых разработок исследовательского характера, в которой даются указания и рекомендации для изучения фольклорно-этнографического наследия украинского народа.

В истории музыкальной фольклористики особое место принадлежит известному фольклористу О. Кольбергу. Разработанные им рекомендации и инструкции, касающиеся сбора и фиксации фольклорно-этнографического материала, стали основополагающими составными в процессе разработки и формирования основных принципов методологии научно-исследовательской деятельности ученых и фольклористов первой четверти XX столетия [20, 21]. Обозначив основные цели и задачи собирательской деятельности, исследователь уточняет основные методологические задачи, которые конкретизируются в следующих положениях: необходимость и важность сбора и фиксации фольклорно-этнографического наследия, требование обязательной паспортизации всех собранных материалов. О. Кольберг обращает внимание на то, что при сборе песенного творчества следует записывать не только поэтический текст, но и нотный материал. Запись народно-песенного образца должна отображать специфику и особенности произношения, ударения в словах, диалекты и обороты речи, характерные для конкретной местности. Песня должна быть зафиксирована со всеми вариантами, которые на определенный период времени существуют в конкретном регионе, что позволит проследить специфику и направленность развития фольклорного образца, с учетом всех трансформаций и изменений, которые произошли на протяжении определенного исторического периода. Запись народно-песенного образца конкретного региона предполагает рассмотрение его роли, функции и значения в контексте обрядового действия и народных традиций.

Если в рекомендациях О. Кольберга фольклор рассматривается в общем контексте бытования, с учетом особенностей его взаимосвязи с обычаями и традициями конкретной местности, то начиная с 1860-х годов значение и функция программ начинает меняться и детализироваться соответственно выбранной проблематики. С одной стороны, разрабатываются нормативные документы, касающиеся исследования этнографического материала. С другой стороны, создаются программы, которые направлены на сбор, запись, систематизацию и изучение образцов народно-песенного творчества. В конце XIX столетия параллельно с появлением программных документов фольклорно-этнографической направленности, создаются «вопросники», которые имеют локальное значение и применяются для изучения народного наследия отдельно взятой местности.

За исключением отдельных рекомендаций и программных инструкций, тематика преобладающего большинства программных документов второй половины XIX – начала XX столетия была направлена на изучение вопросов, связанных с рассмотрением этнографии и фольклористики Украины в общем контексте. Основная направленность этих документов заключалась в необходимости создания целостной картины этнографического и фольклорного разнообразия украинского народа. Все первоначальные разработки и инструкции носили общий характер, ни один из вопросов не предполагал конкретику и детализацию.

Если во второй половине XIX столетия основными вопросами и задачами относительно сбора, записи и изучения фольклорно-этнографического наследия активно занимались фольклористы и этнографы Восточной Украины, то в начале XX столетия центр разработок и исследований в этой области перемещается в Галицию (Галичину). Это связано с тем, что при Научном Обществе Шевченка (НОШ) была организована и начала функционировать Этнографическая комиссия, основной целью которой было привлечение к сотрудничеству ученых и фольклористов со всех регионов Украины. Благодаря деятельности М. Грушевского, Ф. Волкова, В. Гнатюка, И. Франка, которые входили в состав комиссии,

было исследовано и собрано большое количество фольклорно-этнографического материала с разных регионов Украины.

Уровень исследований, которые проводились учеными и сотрудниками НОШ, был показательным для исследователей мирового масштаба, о чем свидетельствовали многочисленные отзывы международных сообществ. Организация и проведение научных конференций, на которых обсуждались разнообразные вопросы, посвященные проблемам сбора, фиксации и изучения фольклорно-этнографического материала, способствовали разработке и определению основных принципов методологии исследования в этой области. В первой четверти XX столетия Научное Общество Шевченка заняло лидирующую позицию среди научных обществ славянских стран по вопросам сбора, записи и систематизации народно-песенного наследия. Песенные сборники, созданные на основе собранных материалов этнографического и фольклорного характера, изданные при содействии Научного Общества, считались образцом и эталоном для многих фольклористов.

В процессе формирования и становления основных принципов методологии научно-исследовательской деятельности в области сбора, записи и фиксации фольклорно-этнографического материала важную и определяющую роль сыграла деятельность Российского Географического общества. В 1901 году был разработан и издан «Вопросный лист Песенной Комиссии Императорского Российского Географического общества для сбора песенного материала» [4]. При Обществе ценителей естествознания, антропологии и этнографии была создана специальная Музыкально-этнографическая комиссия, с целью сбора и фиксации «чисто русских народных песен с напевами», сотрудниками которой был разработан и составлен данный программный документ. Впервые в истории музыкальной культуры вопросы сбора и фиксации песенных образцов народного творчества стали объектом изучения и предметом специального исследования. В предисловии к изданию «Песни русского народа», который вышел в двух томах, четко обозначено цель и задание собирательской деятельности [15]. Вопрос «как записывать» рассматривался и считался не менее важным по сравнению с другим вопросом – «что необходимо записывать и фиксировать». Особенностью этих изданий является наличие следующих отличительных признаков: точной фиксации контекста бытования песенных образцов; четко и правильно составленных паспортных данных исполнителей; терминологического словаря, с помощью которого можно выяснить значение слов, которые встречаются в песенных образцах.

Впервые в истории музыкальной фольклористики программа была составлена из вопросов, касающихся записи образцов народного творчества как песенного, так и инструментального происхождения. Особое внимание уделялось сбору и фиксации определенных жанров фольклора: исторических, календарно-обрядовых песен, духовных стихов. При записи образцов народного творчества акцент делался на точной записи особенностей интонирования, характере и манере исполнения, фиксации речевых и диалектических оборотов, функции песни в обрядовом цикле. В программе четко оговаривалось, что запись образца песенного или инструментального творчества обязательно должен сопровождаться комментариями и мнением самого респондента в отношении исполняемого образца.

В 1901-1902 годах Музыкально-этнографической комиссией были разработаны программы, которые детализированы и уточнены относительно материала для собирательской деятельности, например «Программа для собирания народных песен и других музыкально-этнографических материалов» [16]. Поскольку над созданием и разработкой программ работали преимущественно языковеды и филологи, руководитель комиссии обратился к фольклористам с просьбой о внесении необходимых уточнений и обязательной корректировке программных документов.

В начале XX столетия фольклористами и аматорами-любителями было собрано достаточно большое количество разнообразного материала как в этнографическом, так и фольклорном отношении, который требовал систематизации и изучения. Особое внимание уделялось комплексному рассмотрению народного творчества, при изучении которого использовались четко обозначенные принципы исследования, к которым относятся: сбор фольклорно-этнографического материала в конкретных регионах и местностях, фиксация и запись четко обозначенных жанров песенного творчества, паспортизация данных исполнителей.

Собирательская деятельность происходила по определенному алгоритму: на основе программных документов, которые состояли из разнообразных вопросов, проводился опрос и одновременно делалась синхронная запись и фиксация не только этнографических, но и

песенных материалов. Собирая и записывая образцы народно-песенного творчества, фольклористы и аматоры-любители сталкивались с проблемами филологии и языкознания, которые заключались в невозможности точной и соответствующей произношению записи. Определенные сложности возникали при публикации песенных образцов, которые в определенной мере напоминали скорее схематические наброски основных интонационных моделей жанров фольклора, которые не отображали всю самобытность, оригинальность и индивидуальность образцов народно-песенного наследия. Решение данной проблематики вызывало необходимость тесного сотрудничества фольклористов и аматоров-любителей с филологами, языковедами, лингвистами, историками, музыковедами и т.д.

Наличие большого количества разработок, инструкций, программных документов, появление печатных изданий народно-песенных материалов, научных статей и работ, в которых рассматривались вопросы сбора, записи и изучения фольклорно-этнографического наследия свидетельствуют о формировании в первой четверти XX столетия основных принципов методологии научно-исследовательской деятельности в этой области. Одним из главных принципов собирательской деятельности становится точность и максимально полная фиксация всех особенностей бытования фольклорных образцов. Народная песня начинает изучаться комплексно, рассматривается ее роль и значение в календарно-обрядовом комплексе, учитывается специфика и условия бытования в конкретном регионе. В начале XX столетия в структуре программных документов происходят изменения, которые связаны с появлением предисловия, в котором изложены рекомендации относительно особенностей сбора и фиксации материала.

В статье Е. Кагарова «Задания и методика этнографии» четко обозначены задания собирательской деятельности [12]. С точки зрения исследователя, фольклорно-этнографический материал необходимо систематизировать исходя из специфики его функционирования, особенностей применения и значения. Исследователь предлагает следующую классификацию собранных материалов: непосредственные источники (материальные предметы обихода и домашней утвари) и посредственные источники (дневники, заметки и записи фольклористов, сделанные непосредственно во время экспедиций, информация из рукописей и других архивных документов). В отношении сбора фольклорно-этнографического материала, Е. Кагаров выделяет два способа: лабораторный (специфика заключается в сборе необходимой информации с помощью музейных экспонатов, библиотечных и архивных фондов) и полевой или экспедиционный (сбор и запись материала производится непосредственно от исполнителей в конкретном регионе). В статье акцентируется внимание на ценности и важности программных документов в процессе сбора, записи и изучения фольклорно-этнографического материала, которые позволяют систематизировать собранный материал, выявить и проследить особенности изменений и трансформаций, понять закономерности и векторность развития.

Выводы. Программы первой четверти XX столетия конкретизированы и структурированы, имеют четко выраженный предмет исследования, например, сбор украинских похоронных причитаний, запись народных традиций об опришках, сбор сведений о свадебном обряде и традициях, связанных с ним и т.д. Специфика программных документов этого периода свидетельствует о процессе активизации собирательской и исследовательской деятельности: внимание сосредоточено на фиксации конкретных образцов календарно-обрядовых комплексов, происходит жанровая дифференциация песенного материала, присутствует момент осмысления роли, значения и функции песенного образца в аспекте народных обычаев и традиций, обязательным элементом становится детальная паспортизация всех данных исполнителей, фиксируются варианты песни, что создают возможность проследить особенности развития, специфику изменений и трансформаций как в отдельном регионе, так и в проекции исторического прошлого. Именно эти аспекты станут основными и важными принципами методологии научно-исследовательской деятельности украинских исследователей и фольклористов в XX столетии.

Ценность программных документов первой четверти XX столетия заключается в попытке точно, полно и достоверно собрать и зафиксировать разнообразный фольклорно-этнографический материал, выяснить условия и особенности его функционирования и бытования, раскрыть особенности развития, рассмотреть специфику изменений и трансформаций. Первые программы сыграли важную и определяющую роль в процессе активизации собирательской деятельности на территории Украины, явившись научным инструментарием для дальнейших научно-исследовательских разработок фольклористов XX столетия.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовський І. П. Українська радянська фольклористика. Етапи розвитку і проблематика. Київ: Наукова думка, 1968. 342 с.
2. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. Львів: ІН НАН України, 2000. 187 с.
3. Боряк О. О. Матеріали з історії народознавства в Україні: каталог етнографічних програм (друга половина XVIII – XX ст.). *Українознавство*. Київ, 1994. Вип. 28. 121 с.
4. Вопросный лист Песенной Комиссии Императорского Русского Географического общества для сбора песенного материала. *Киевская старина*. 1901. Т. LXXV. № 12. С. 173–175.
5. Гарасим Я. І. Нариси до історії української фольклористики: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 301 с.
6. Гнатюк В. Українська народна словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу). Відень: Союз визволення України, 1916. 48 с.
7. Горленко В. Ф. З історії українських етнографічних та російсько-українських етнографічних зв'язків. Київ: Наук. думка, 1964. 248 с.
8. Горленко В. Ф. З історії формування наукової методики народознавства (анкета Ф. О. Туманського). *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 4. С. 76–83.
9. Грица С. Й. Українська фольклористика XIX – початку XX століття і музичний фольклор: нарис. Київ; Тернопіль: Астон, 2007. 152 с.
10. Довгалюк І. Перша публікація народних мелодій у Галичині. *Етномузика: збірка статей та матеріалів / упоряд. І. Довгалюк*. Львів, 2013. Ч. 9. С. 93–101.
11. Записки Юго-Западного Отделения Императорского Географического Общества. Киев, 1874. Т. 1: (за 1873 г.). С. 339–367 + 28 с. нотного додатку.
12. Кагаров Є. Завдання та методи етнографії. *Етнографічний Вісник*. Київ, 1929. Кн. 7. С. 3–44.
13. Миллер В. Ф. Программа для собирания этнографических сведений, составленная при этнографическом отделе императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. Москва: Типография Е. Г. Потапова. 1887. 147 с.
14. Новицкий Я. П. Программа для собирания этнографических сведений. *Екатеринославские губернские ведомости*. 1887. № 28. С. 5.
15. Песни русского народа собранные в губерниях Архангельской и Олонецкой в 1886 году, слова записал Ф. М. Истомина, напевы – Г. О. Дютшъ. Издано Императорским Русским Географическим Обществом на средства Высочайше дарованные. 1894. 276 с.
16. Программа для собирания народных песен и других музыкально-этнографических материалов / сост. под ред. А. Л. Маслова. Москва: Т-во скоропеч. А. А. Левинсон, 1902. 8 с.; Этнографическое отделение Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. Труды Музыкально-этнографической комиссии. Вып. I.
17. Программа Юго-западного отдела императорского Русского Географического общества для собирания сведений по этнографии. Печатано по определению общего собрания Юго-Западного отдела императорского Русского Географического общества 4 июня 1873. Киев: Типография М. П. Фрица, 1873. 77 с.
18. Пыпин А. Н. История русской этнографии. Санкт-Петербург: тип. М. М. Стасюлевича, 1891. Т. III: Этнография малорусская. 425 с.
19. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования: в 7 т. / собранные П. П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1872. Т. I. С. XII–XIII.
20. Kolberg O. Pokucie. Cz. 4: Dzieła wszystkie. T. 32. Wrocław; Poznań: Polskie Wyd-wo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wydcza, 1962.
21. Kolberg O. Przysłowia: Dzieła wszystkie. Z rękopisów opracował i zredagował S. Świrko. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1967.
22. Kolberg O. Pokucie – Suplement do T. 29–32: Dzieła wszystkie. T. 81. Wrocław; Poznań: Polskie Tow-wo Ludoznawce, Instytut im. Oskara Kolberga, 2008.

PHILOSOPHY

ГЕРМЕНЕВТИКА МЕТАФОР

*Дубініна Віра Олександрівна**Українська медична стоматологічна академія, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук, кандидат філософських наук, доцент, Україна.*DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7013

ARTICLE INFO

Received 05 January 2020**Accepted** 11 March 2020**Published** 31 March 2020

KEYWORDS

hermeneutics,
metaphor,
language,
meaning,
meaning,
understanding,
interpretation.

ABSTRACT

The possibilities of philosophical hermeneutics in connection with the problems of interpretation and understanding of metaphors are examined. The hermeneutic method and its use in the analysis of specific semantic formations is associated with the concept of metaphor, which can be considered as the most important component of hermeneutic discourse. The metaphor and its capabilities are an essential characteristic of language and speech activity, reflecting the creative nature of our consciousness, the very structure of rationality. Various theoretical approaches to understanding metaphors are analyzed.

Criticism of metaphors continues to the present. It seems to many researchers that metaphors, trails, idioms are illegitimate children of knowledge, rationality, and language. This is quite typical for representatives of modern empiricism, nominalism, reductionism, skepticism, etc., which are driven, in general, by good motivation. This is an attempt to achieve at least conditional objectivity, accuracy and reliability of the results in our humanitarian knowledge, for which, of course, we should bring the language of philosophy closer to the language of nature sciences.

True, it has long been noted that this notorious and exacted “accuracy” is not at all true or true, the correct reflection of the objects studied, such as culture, morality, truth or poetry. Oddly enough, getting rid of metaphors, we can not say anything more true, and just something non-trivial about poetry, such that it really clarifies its essence or simply explains to us why people write and read poetry.

Another approach that we can already find with Aristotle, and implicitly among the pre-Socratics, not to mention Plato, is to recognize the metaphor as the most important role in our language and knowledge. The fact that no language can do without metaphors is quite obvious. But is metaphor so important for our knowledge? We strive to present the point of view according to which the metaphor is an instrument of cognitive activity and, as a consequence, of the knowledge of the world by man, no less than logic or mathematics, not to mention the empirical methods of the natural sciences.

Even a preliminary examination of the role of metaphor in hermeneutic discourse shows that it is a metaphor, more generally, metaphorical, and in another aspect, idiomaticity, that creates the very possibility for hermeneutics to exist. It is metaphors with their ambiguity that provoke interpretation and cognition using the hermeneutic method. Even a single metaphor creates a certain semantic tension, which can only be resolved through the effort of interpretation. A text that is fundamentally built or consists mainly of metaphors creates a special semantic space in which the hermeneutic consideration realizes itself. In a sense, these are approximately coincident regions, wherever we meet with a metaphor, hermeneutics also becomes possible. The reverse is also partly true, the task of hermeneutic discourse is not only the interpretation of explicit metaphors, but also the discretion of metaphorical or idiomatic where it is not at first glance visible. It cannot be argued that the search for metaphors is the only thing of hermeneutics, however, it is also true that without considering the tropes, modern hermeneutics would have a completely different look and purpose.

Citation: Дубініна В. О. (2020) Hermeneutics of Metaphor. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7013

Copyright: © 2020 Дубініна В. О. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Філософська герменевтика є в даний час філософською теорією, що активно розвивається, більш точно, групою філософських теорій, які ставлять перед собою завдання побудови цілісної методології, покликаної відобразити одну з основних парадигм і прагнень сучасності – ліквідацію дефіциту розуміння у всіх можливих сенсах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є питання про механізми реалізації потенцій герменевтики і про ті можливості, якими вона володіє.

У зв'язку з проблемами інтерпретації на особливу увагу заслуговує проблема тропів, найважливішим з яких виступає метафора. Без перебільшення можна сказати, що необхідність і сама можливість герменевтики обумовлена існуванням метафор. Ті ситуації мовної взаємодії, в яких не використовуються або мало використовуються метафори, як правило не передбачають також і герменевтичної інтерпретації. Йдеться про накази, інструкції, рецепти, діагнози і інші випадки «технічного» використання мови. Хоча і тут в ряді випадків можна знайти можливість для інтерпретації, але все ж визнаємо, що вона дуже обмежена.

Ставлення до використання метафор в науковій термінології і філософських текстах змінювалося в залежності від багатьох факторів – від загального контексту наукового і культурного життя суспільства, від філософських поглядів різних авторів, від оцінки наукової методології, в тому числі ролі, що відводиться в ній інтуїції і, в цілому, образному мисленню, від характеру досліджень, від поглядів на мову, її сутність і призначення, нарешті, від розуміння природи самої метафори.

Існує досить велика література, що присвячена дослідженню метафори і її ролі в побудові мови і, головне, в розумінні метафор. Серед найважливіших робіт в цій галузі відзначимо наступні: J. Stern у своїй монографії говорить про особливу «метафоричну компетенцію» (Metaphorical Competence), вказуючи на відмінність наших пізнавальних процедур або здібностей щодо метафори і її використання: «Knowledge that Metaphor, Knowledge of Metaphor, and Knowledge by Metaphor» [11, с. 5]. Цю різницю можна прийняти як визначальну для нашого подальшого розгляду герменевтики метафори. Цікава також і стаття даного автора, присвячена семантиці метафори. [12].

Kovecses Z. у своїй книзі про метафору зазначає, що «метафори представляють собою набори відображень між конкретнішою або фізичною вихідною областю і більш абстрактним цільовим регіоном» [6, с. 77]. Цю ідею про суміщення або сближення у метафорі різних онтологічних регіонів теж можна вважати визначальною для розуміння архітекτονіки герменевтичного дискурсу.

Зазначимо також на узагальнюючі роботи про семантику метафори Indurkha B. [4]. Leezenberg M. [7], Knowles M., Moon R. [5] і Guttenplan S. [3]. Крім цього, надзвичайно цікавий історико-філософський аналіз розвитку теорії метафори в європейській філософії представлений в роботі Cazeaux C. [2]. Також слід звернути увагу на підбірки наукових робіт, присвячених метафорі. [8; 9].

Можна виділити два історично обумовлених підходу до розуміння метафор і їх ролі в нашій мові. Перший з них являє метафору як мовною так і ментальною аномалією, що покликана лише зтуманити думку, яка висловлюється. Метафора бачиться як порушення зв'язності думки, свідоме ж використання метафор є прийомом, рівноцінним софізмам, брехні, навмисним введенням в оману. Як наслідок метафору пропонується виключити з ужитку в науці, філософії, суспільному житті, залишивши їй місце на сторінках поетичних збірок і в дитячих казках. Подібний підхід відстоювали Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Юм. Особливо активна критика метафори як мовної надмірності звучала з вуст представників аналітичної філософії, зокрема, Л. Вітгенштейна, однак, за іронією долі саме в його працях метафори не просто присутні, але, схоже, саме за допомогою метафор філософ висловлює найбільш значущі тези. Згадаймо, в «Логіко-філософському трактаті»: «Die Tatsachen im logischen Raum sind die Welt» – «Факти в логічному просторі є світ» [13, с. 7]. Чим же ще є цей так званий «Логічний простір», якщо не метафорою.

Сам Вітгенштейн формулює своє завдання так: «116. Коли філософи вживають слово – "знання", "буття", "об'єкт", "я", "пропозиція", "ім'я" – і прагнуть схопити сутність речі, то слід завжди себе запитувати: як закріпилося це слово в рідній для нього мові, так чи фактично вживається в ньому дане слово? – Ми повертаємо слова від метафізичного, назад до їх повсякденного вжитку» [14, с. 300]. І все-таки метафори широко використовуються в «Філософських дослідженнях». Наприклад: «309. Що є твоєю метою в філософії? – Показати

мусі вихід з мухоловки» [14, с. 378]. Що б не малося на увазі тут під мухою або мухоловкою, слід визнати, що існує спокуса використовувати метафори, навіть для тих філософів, які свідомо вирішили їх позбутися.

Важливо відзначити, що ця критика триває до теперішнього часу. Багатьом дослідникам, особливо, в країнах з домінуванням традиції емпіризму і зараз здається, що метафори, тропи, ідіоми – це байстрюки пізнання, раціональності, мови. У зв'язку з цим характерна монографія D. Punter про метафорі [10], при цьому, слід звернути увагу на загальну назву серії, в якій вийшла ця робота: «The New Critical Idiom».

Це цілком характерно для представників сучасного емпіризму, номіналізму, редукціонізму, скептицизму та ін., Якими рухає взагалі-то блага мотивація. Це спроба домогтися хоча б умовної об'єктивності, точності та надійності результатів в нашому гуманітарному пізнанні, для чого, звичайно, слід наблизити мову філософії до мови наук про природу.

Правда, давно вже зазначалося, що ця горезвісна і затребувана «точність» зовсім не є істиною або чимось істинним, правильним відображенням досліджуваних об'єктів, таких як культура, мораль, істина або поезія. Як не дивно, але позбувшись метафор, ми зовсім не можемо сказати нічого більш істинного, та й просто чогось нетривіального про поезію, такого, що дійсно прояснить її суть або просто пояснить нам, чому люди пишуть і читають вірші.

Другий підхід, який ми можемо знайти вже у Аристотеля, а в неявному вигляді і у досократиків, не кажучи вже про Платона, полягає у визнанні за метафорою найважливішої ролі в нашій мові і пізнанні. Те, що жодна мова не уникає метафор – абсолютно очевидно. Але чи так вже важлива метафора для нашого пізнання? Ми прагнемо представити точку зору, згідно з якою метафора є інструментом пізнавальної активності і, як наслідок, пізнання світу людиною, не меншою мірою, ніж логіка або математика, не кажучи вже про емпіричні методи природних наук.

Специфіка когнітивних здібностей людини і їх взаємозв'язок з усіма психічними процесами і самою організацією духовного життя людини змушують її порівнювати і співставляти часто абсолютно різнорідні речі. Можливо, тут грає певну роль феномен синестезії, відомий вже в давнину, якість, що так чи інакше властива будь-якій людині. Саме цю властивість ми припускаємо в людині, коли задаємо питання про її улюблений колір, число і т. п. Ця властивість продукує метафори у всіх без винятку формах дискурсу. У міру входження в повсякденну мову, метафора швидко «стирається» і в якості стандартної словоформи входить до складу мови. Проте використання метафор стикається з особливостями конкретної форми дискурсу, з його стилістичними і структурно-функціональними властивостями. Крім того, метафора в реченні функціонує відносно незалежно від його суб'єкт-об'єктної структури. Це принципова особливість метафори, що визначає не тільки її лінгвістичні характеристики, але і пред'являє особливі вимоги до герменевтичного методу і його застосування.

Неоднорідність і гносеологічна надмірність метафори постійно привертала до себе увагу дослідників: «У метафорі укладена і брехня і істина, і «ні» і «так». Вона відображає суперечливість вражень, відчуттів і почуттів. У цьому полягає ще один мотив її привабливості для поезії. Метафора уміє витягувати правду з брехні, перетворювати завідомо неправдиве висловлювання якщо не в істинне (його важко верифікувати), то в вірне. Брехня і правда метафори встановлюються щодо різних світів: брехня – щодо знеособленої, перетвореної в загальне надбання дійсності, організованої таксономичною ієрархією; правда – щодо світу індивідів (індивідуальних видів і індивідуальних сутностей), сприйманого індивідуальною людською свідомістю. У метафорі протиставлені об'єктивна, відсторонена від людини дійсність і світ людини, що руйнує ієрархію класів, здатного не тільки вловлювати, але і створювати подібність між предметами» [1, с. 18].

Пошук і виявлення подібностей, що лежить в основі метафори, є одночасно одним з найважливіших компонентів методу герменевтики. Важливо відзначити, що ці подібності фіксуються не тільки там, де вони впадають в очі, але і між різними онтологічними сутностями. Наприклад, між людьми і тим або іншим кольором; або між людиною і яким-небудь числом. Дж. Р. Серл наводить приклад такої метафори «Саллі – просте число між 17 і 23». Таку метафору нелегко баналізувати, перетворити на щось стандартне, так само, як і нелегко зрозуміти, однак, неважко помітити, що саме з подібних «труднощів» і складається повсякденний мовний узус. Тим більше це відноситься до ліричної поезії або, наприклад, до релігійних текстів, пророцтв, заклинань і ін., Тобто всього того, для інтерпретації чого і був створений герменевтичний метод.

Розглянемо більш докладно всі основні різновиди тропів, які окреслюють собою особливий герменевтичний і одночасно метафоричний смисловий простір. Слід зазначити, що всі вони були виявлені і описані ще в епоху античності. Зокрема, Аристотель у своїй «Риторикі» приділяє чимало місця опису тропів. Також критика неправомірного використання метафор міститься в роботі «Про софістичні спростування».

Метафора (μεταφορά «перенесення; переносне значення») слово або вираз, що вживається в переносному значенні, в основі якого лежить порівняння неназваного предмета або явища з будь-яким іншим на підставі їх загальної ознаки. Аристотель наводить приклади епіфори: «годинник йде»; «ніжка стільця»; «сонце зійшло». Приклади діяфори: «смачна цитата»; «Срібно плаче Хворе». Метафора безсумнівно є найважливішим тропом, найбільш широко використовуваним в повсякденній мові і поетичному дискурсі. Саме метафора дала назву самої процедури порівняння речей несумісних і в той же час, при смисловому зрощенні дає новий сенс, відмінний від вихідного.

Метонімія (μετωνυμία «перейменування») словосполучення, в якому одне слово замінюється іншим, що позначає предмет (явище), що знаходиться в тому чи іншому (просторової, тимчасової і т.п.) зв'язку з предметом, який позначається замінним словом. Заміщає слово і при цьому вживається в переносному значенні. «Рука бійців колоти втомилася»; «Політика Білого Дому»; «Офіційний Пекін».

Синекдоха (συνεκδοχή букв. «Сорозуміння» від συν- «разом» і εκδοχή «варіант, версія») прийом, який полягає в тому, що назва загального переноситься на приватне («Все місто вийшло на вулицю»), рідше – навпаки, з приватного на загальне: «Він рветься в класики».

Епітет (ἐπίθετον «прикладена») визначення при слові, що впливає на його виразність, красу вимови. «Конеборний Гектор»; «На тлі мармурового неба».

Алегорія (ἀλληγορία – іносказання) художнє уявлення ідей (понять) за допомогою конкретного художнього образу. Смерть з косою; Феміда з вагами.

Порівняння (його види; «хитрий, як Одісей», «дурний, як сивий мерин»).

Евфемізм (εὐφήμη «благововність» εὖ «добре» і φήμη «мова, чутка») – нейтральне за змістом і емоційному «навантаженні» слово або описовий вираз, зазвичай використовується в текстах і публічних висловлюваннях для заміни інших, що вважаються непристойними або недоречними. «Жінка при надії» замість «вагітна»; «Наказав довго жити» замість «помер». *Есхрофемізм* (αἰσχρος – поганий, і φήμη – чутка, сказання) філологічний і культурний феномен зниження мови і послідовного виведення слів з ужитку. «Крайній», «останній», «блін» і т.і., наприклад, намагаються не вимовляти.

Дісфемізм (зворотне евфемізму; δυσφήμη – неблагоговність) грубе чи непристойне позначення спочатку нейтрального поняття з метою надання йому негативного смислового навантаження або просто для посилення експресивності мови, наприклад, «здохнути» замість «померти», «морда» замість «обличчя», «башка» замість «голова».

Гіпербола (перехід; надмірність, надлишок; перебільшення) стилістична фігура явного і навмисного перебільшення, з метою посилення виразності і підкреслення сказаної думки. Наприклад, «я казав це тисячу разів».

Літота (λιτότης – простота, трохи, помірність) зворотна гіпербола, стежок, що має значення применшення або навмисного пом'якшення. Наприклад, «Віршики пишу на дозвіллі»; «В атаку пішли танчики, солдатики» і т.і.

Оксюморон (ὀξύμωρον, букв. «Дотепна дурість», від ὀξύς «гострий» і μωρός «дурний»).

Періфраз (περίφρασις «описовий вираз; алегорія»: περί «навколо, близько» і φράσις «висловлювання») непряме, описове позначення об'єкта на основі виділення якого-небудь його якості, ознаки. «Червоні мундири» про британських піхотинців; «Блакитна планета» про Землю; «Червона планета» про Марс.

Іронія (εἰρωνεία «удавання») сатиричний прийом, в якому справжній зміст прихований або суперечить здоровому глузду. «Де вже нам, дурням»; «Своїм слабким розумом я це зрозумів».

Сарказм (σαρκασμός, від σαρκάζω, буквально «розривати плоть») один з видів сатиричного викриття, уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії. Наприклад, висловлювання: «Ну ти герой!»

Пафос (πάθος «страждання, пристрасть, збудження, наснага»), або патетика (παθητικός «чутливий, пристрастний, палкий, збуджений») прийом звернення до емоцій аудиторії.

Персоніфікація або Уособлення (від лат. Persona «обличчя» і facio «роблю»), або прозопопея (πρόσωπον «особа; особистість» і ποιέω «робити»), антропопатизм (ἄνθρωπος «людина» і πάθος «почуття») уявлення природних явищ і сил, об'єктів, абстрактних понять в образі дійових осіб, в тому числі людини, або визнання за ними людських властивостей.

Катахреза (катахрезіс, від κατάχρησις – «зловживання») неправильне або незвичайне вживання словосполучень з несумісними буквальними лексичними значеннями: «зелений шум»; «Коли рак (на горі) свисне» та ін.

Каламбур (фр. Calembour) літературний прийом з використанням в одному контексті різних значень одного слова або різних слів, або словосполучень, схожих за звучанням.

Парономасія (парономасія від παρά «поза» і ὀνομάζω «названого») або анномінація – образне зближення схожих за звучанням слів при частковому збігу морфемного складу. Одна з різновидів каламбуру.

Інверсія (від лат. Inversio – перевертання, перестановка) зміна значення слова шляхом розміщення в синтаксично незвичайному для нього місці пропозиції.

Всі ці різновиди тропів зовсім не є взаємовиключними, але лише підкреслюють і доповнюють один одного. Уявити собі людську мову без зазначених обертів неможливо. Також неможливо сконструювати хоча б якусь подобу методу герменевтики, без пошуку та інтерпретації метафор.

Таким чином навіть попередній розгляд ролі метафори в герменевтичному дискурсі показує, що саме метафора, більш широко, – метафоричність, а в іншому аспекті – ідіоматичність, створюють саму можливість для існування герменевтики. Саме метафори з їх неоднозначністю провокують тлумачення і пізнання за допомогою методу герменевтики. Навіть одна метафора створює велику смислову напругу, яка може розрядитися тільки через зусилля тлумачення. Текст, який принципово побудований або складається переважно з метафор, створює особливий смисловий простір в якому і здійснює себе герменевтичний розгляд. В деякому сенсі тут збігаються смислові області, всюди, де ми зустрічаємося з метафорою, стає можливою також і герменевтика.

Частково вірне і зворотнє, завданням герменевтичного дискурсу є не тільки тлумачення явних метафор, а й пошук метафоричності або ідіоматичності там, де її на перший погляд не видно. Не можна стверджувати, що пошук метафор – це єдина справа герменевтики, однак, вірно і те, що без розгляду тропів сучасна герменевтика мала б зовсім інший вигляд і призначення.

REFERENCES

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Сборник / Общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Cazeaux C. Metaphor and Continental Philosophy. From Kant to Derrida. NY, Routledge. 2007. – 221 p.
3. Guttenplan S. Objects of Metaphor. – Clarendon Press; Oxford University Press, 2005. – 305 p.
4. Indurkha B. Metaphor and Cognition. An Interactionist Approach. – Dordrecht, Springer. 1992. – 456 p.
5. Knowles M., Moon R. Introducing metaphor. – NY, Routledge, 2005. – 142 p.
6. Kovecses Z. Metaphor. A Practical Introduction, Second Edition. – Oxford University Press, 2010. – 375 p.
7. Leezenberg M. Contexts of Metaphor (Current Research in the Semantics Pragmatics Interface). – Amsterdam; L.; NY; Oxford, Elsevier, 2001. – 321 p.
8. Metaphor and Thought. Ed. A. Ortony. – Cambridge University Press, 1993. – 678 p.
9. Metaphor, problems and perspectives. Miall D.S. (ed.) Humanities Press. 1982. – 172 p.
10. Punter D. Metaphor. – NY, Routledge. 2007. – 158 p.
11. Stern J. Metaphor in Context. – The MIT Press, 2000. – 385 p.
12. Stern J. Metaphor, semantics, and context // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. Ed. R.W. Gibbs, Jr. – Cambridge University Press, 2008. – 362-279 pp.
13. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus. – Wittgenstein L. Werkausgabe in 8 Bänden. Bd.1. – Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag, 1984, s. 7-85.
14. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. Hrsg. Von G.E.M. Anscombe und von R. Rhees // Wittgenstein L. Werkausgabe in 8 Bänden. Bd.1. – Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag, 1984, s. 225-580.

PSYCHOLOGY

ОСОБИСТІСНІ ДИСПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ОСІБ, ЗАЛЕЖНИХ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

Дарвішов Н. Р.

Україна, Київ, Аспірант, Кафедра психодіагностики та клінічної психології, факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7014

ARTICLE INFO

Received 23 January 2020

Accepted 20 March 2020

Published 31 March 2020

KEYWORDS

Decision-making process, decision-making styles, judgement, substance-addiction, personality traits.

ABSTRACT

This article examines the study of decision-making dispositions of substance addicts. The input study model included 21 disposition, that could be categorized as: decision-making styles, personal dispositions and time perspective profile. The study sample consisted of 60 individuals with diagnosed substance addiction. An exploratory factor analysis (EFA) method was used to identify interconnections between decision making dispositions. Four factors of the decision-making process were identified and described: "stress interference", "stimulation focus", "spontaneity", "reflexivity". The results have been compared with the most common concepts of decision making, particularly, with a two-component decision-making system, and revealed the specifics of the decision-making process of substance addicts not only through individual dispositions but also from a systematic perspective.

Citation: Дарвішов Н. Р. (2020) Personality Dispositions in Decision-Making Process of Substance Addicts. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7014

Copyright: © 2020 Дарвішов Н. Р. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ: Процес прийняття рішення визначається як когнітивно-вольовий процес, що проявляється у формуванні та виборі єдиного способу реагування чи дії поміж кількох альтернатив [10, 35]. На сьогоднішній день, найбільш поширеним способом концептуалізації процесу прийняття рішення є двокомпонентна модель, згідно якій вибір забезпечується через взаємодію двох автономних систем прийняття рішення: перша – емоційна, інтуїтивна, імпліцитна та швидка, друга – раціональна, аналітична, експліцитна та повільна [25, 18, 21, 33, 31]. Двокомпонентна модель використовувалася Бечара [11] для пояснення феномену залежності від психоактивних речовин (далі – ПАР). Згідно з твердженнями Бечара, залежність полягає у втраті балансу між емоційною, імпульсивною системою оцінки та поведінки (лімбічна система) та раціональною, повільною системою (неокортекс) – емоційна система починає надмірно домінувати над раціональною, що призводить до похибок у процесі прийняття рішення.

Процес прийняття рішення концептуалізується не лише через дослідження та опис базових когнітивних процесів, що його забезпечують, а й через індивідуальні диспозиційні особливості, зокрема, через стилі прийняття рішення. Стиль прийняття рішення визначається як "набута, звична поведінкова реакція, яку демонструє індивід, коли опиняється в ситуації прийняття рішення" [37]. Стильові особливості прийняття рішення впливають на чисельне коло аспектів повсякденного життя [13]. Найбільш поширеною у науковій літературі, на сьогоднішній день, визнають модель Лейкіна [28], в рамках якої виділяють стилі прийняття

рішення: спонтанний, залежний (рішення приймаються на основі думок та очікувань інших людей), стурбований, тривожний, пильний (прийняття рішень, виважено, усвідомлено), та інтуїтивний (рішення приймаються на основі інтуїції та емоцій). Яніс та Манн [22] запропонували стратегії прийняття рішення, серед яких раціональному стилю відповідає стратегія “пильність”, уникненню “уникнення вибору” та “прокрастинація”, а також вказують на “надпильність” – як на підвищену готовність до стресу та панічних дій під час переживання мотиваційного конфлікту в прийнятті рішення. Ці стратегії визначають якість аналізу інформації під час прийняття рішень, ефективність розподілу когнітивних ресурсів та потенційну кількість критичного мислення або когнітивних спотворень. Скотт і Брюс виділили чотири стилі рішення: (а) раціональний, (б) інтуїтивний, (в) залежний та (г) унікаючий [37].

Дьюбері [16] співвідніс стилі прийняття рішення з двокомпонентною моделлю прийняття рішення. Стель “пильності” у прийнятті рішення забезпечується раціональною та експліцитною системою. Інтуїтивний стиль забезпечується емоційною та імпліцитною системою прийняття рішення. Крім того, вони зазначають, що стилі уникнення, залежності вибору, прокрастинації, надпильності та стрес-реагування, не пов'язані з базовими елементами прийняття рішення, проте модулюють цей процес та негативно впливають на його продуктивність.

Важливим особистісним фактором, що впливає на прийняття рішення є схильність до ризику [5], а також індивідуальна здатність діяти та приймати рішення в умовах невизначеності [19]. Дослідження вказують, що дефіцитарна толерантність до невизначеності грає значну роль у розвитку тривожних розладів [17]. Це, в свою чергу, може призводити до розвитку дезадаптивних копінгів, таких як вживання ПАР [20].

Ризик розвитку залежності від ПАР також визначається особистісними диспозиціями, що модулюють мотивацію індивіда, разом з цим визначаючи його чутливість до гедоністичного або анальгетичного ефекту ПАР. До цих особистісних диспозицій відносять тривожність, імпульсивність, депресивність та пошук стимуляції [15]. Тривожність та депресивність пов'язані з нейротизмом та впливають на наявність суб'єктивно неприємного досвіду, що посилює суб'єктивну цінність психоактивних речовин, здатних зменшити рівень неприємних переживань. Імпульсивність (нездатність гальмувати власні реакції та дії) та пошук сенсацій (орієнтація переживання сильних емоцій як пріоритетної цінності) визначають чутливість до позитивних підкріплень, які продукує ПАР. [29].

Загальні теоретичні конструкти, що описують особистість в цілому, також характеризують стильові особливості прийняття рішення. На сьогоднішній день «Велика п'ятірка» – найпоширеніша концепція особистості серед дослідників [24]. Роль п'яти особистісних факторів у прийнятті рішень чітко визначена. Зокрема, високий “нейротизм” погіршує ефективність прийняття рішень в умовах ситуативного тиску [14], “сумлінність” позитивно впливає на здатність залишатись зосередженим на вирішенні завдань, але негативно пов'язана із здатністю використовувати навички прийняття рішень в завданнях іншого типу [38]. Відкритість та екстраверсія позитивно пов'язані з прийняттям спонтанних та інтуїтивних рішень, а “доброзичливість” пов'язана із вагомністю соціального впливу на прийняття рішень [36].

Дослідницька гіпотеза полягає в тому, що наведені диспозиції прийняття рішення можуть мати латентну структуру взаємозв'язку, виявлення якої дозволить на системному рівні проаналізувати явище залежності від ПАР, як розлад вольової поведінки.

Процедура дослідження.

Методики дослідження. Для дослідження особистісних диспозицій процесу прийняття рішення були використані наступні методики:

1. «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень» - для виміру параметрів «пильність», «надпильність», «уникнення вибору» та «прокрастинація»; «Особистісні фактори прийняття рішення» - для виміру диспозицій «схильність до ризику» та «раціональність» [6];

2. «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» - для виміру диспозицій «толерантність до невизначеності» (пошук новизни, вибір складних задач що потребують творчого підходу) та «інтолерантність до невизначеності» (тенденція до однозначності та впорядкованості, нетерпимість до багатозначності) [7];

3. «Опитувальник інтуїтивного стилю Епстайна» для виміру особистісних диспозицій «інтуїтивна здібність» та «використання інтуїції» [4];

4. Опитувальник «5PFQ» для виміру диспозицій «екстраверсія», «відкритість досвіду», «нейротизм», «сумлінність» та «доброзичливість» [9];

5. «Опитувальник часової перспективи Зімбардо» – для виміру індивідуального відношення до таких часових перспектив як «майбутнє» (сприйняття довготривалої перспективи), «гедоністичне теперішнє» (пріоритет отримувати позитивну стимуляцію у короткотривалій перспективі) та «негативне минуле» (сприйняття власного досвіду як джерела негативних емоцій, позитивно корелює з невротичними особистісними тенденціями) [8];

6. «Шкала ризику розвитку залежності від психоактивних речовин» для виміру диспозицій «депресивність», «імпульсивність», «пошук стимуляції» [1].

Вибірка. Дослідження було проведено на вибірці осіб з діагностованою залежністю від ПАР. Розмір вибірки становив 60 осіб.

Метод. Для виявлення латентних факторів зв'язку між обраними параметрами, було використано метод експлораторного факторного аналізу. При проведенні факторного аналізу не було застосовано методу факторної ротації, з метою отримання більш автентичної картини зв'язку між досліджуваними параметрами. Розмір вибірки є достатнім для експлораторного факторного аналізу: $N(65) > 50$ [39].

Результати. Показники надійності моделі: міра адекватності вибірки за коефіцієнтом КМО (критерій Кайзера-Майєра-Олкіна) становить 0,505 що є достатнім для проведення факторного аналізу обраних змінних на даній вибірці. Критерій сферичності Бартлета становить 0,00, що вказує на відповідність даних до вимог проведення факторного аналізу.

Таблиця 1. Факторна структура процесу прийняття рішення у осіб, залежних від ПАР

Фактор	Дисперсія, що обумовлена фактором	% дисперсії, що пояснена фактором	Загальний % поясненої дисперсії
Стрес інтерферованість (1)	3,684	17,544 %	17,544 %
Спрямованість на стимуляцію (2)	3,031	14,435 %	31,979 %
Спонтанність (3)	2,484	11,827 %	43,806 %
Рефлексивність (4)	2,061	9,816 %	53,622 %

Виділені фактори загалом пояснюють 53.6% відсотків сукупної дисперсії отриманих даних, тобто приблизно половина дисперсії обраних диспозицій пояснюється виявленими взаємозв'язками в рамках чотирьохфакторної моделі.

Таблиця 2. Вклад особистісних диспозицій у фактори

Особистісні диспозиції	Навантаження на фактор			
	Стрес інтерферованість	Спрямованість на стимуляцію	Спонтанність	Рефлексивність
1	2	3	4	5
Негативне минуле	0,772			
Прокрастинація вибору	0,726			
Уникнення вибору	0,719			
Надцильність	0,668			
Сумлінність	-0,634			
Депресивність	0,467			

Продовження таблиці 2.

1	2	3	4	5
Доброзичливість	-0,462			
Відкритість досвіду		0,773		
Екстраверсія		0,757		
Гедоністичне теперішнє		0,522		
Інтолерантність до невизначеності		0,511		
Пошук стимуляції		0,422		
Імпульсивність		0,336		
Використання інтуїції			-0,596	
Здібність до інтуїції			-0,594	
Нейротизм			0,571	
Схильність до ризику			-0,506	
Толерантність до невизначеності				0,689
Рациональність		-0,403		0,627
Пильність				0,582
Сприйняття майбутнього	-0,436			0,51

Такі змінні як «раціональність» та «сприйняття майбутнього» мають мультифакторне навантаження, що є доцільним оскільки предметом дослідження є складна гетерогенна система прийняття рішень.

Фактор 1 “Стрес-інтерферованість”. Цей фактор було сформовано змінними: “негативне минуле”, “уникнення вибору”, “прокрастинація вибору”, “надпильність”, “сумлінність”, “депресивність”, “доброзичливість” (зі зворотним навантаженням), “сприйняття майбутнього” (зі зворотним навантаженням). Фактор поєднує у собі параметри, що можуть впливати на ймовірність когнітивних похибок у процесі прийняття рішення. “Негативне минуле” та “депресивність” впливають на чутливість та сприйняття негативної інформації, посилюючи її вагу під час вибору: через тенденцію екстраполювати негативний досвід на актуальну ситуацію, перебільшувати ймовірність негативних наслідків та применшувати ймовірність позитивних наслідків ситуації через негативні уявлення про себе та оточуюче середовище. Така чутливість до сприйняття негативної інформації може спричинити ситуативну тривогу та корелює з використанням дезадаптивних стилів прийняття рішення – “уникнення вибору”, “прокрастинації” та “надпильності”, за умови, якщо компенсаторні диспозиції не проявлять себе. Концептуально перелічені диспозиції є близькими до фактору стрес-модуляції прийняття рішення, що був описаний Дьюбері та колегами [16]. Також варто зазначити, що у залежних від ПАР дані диспозиції, за винятком параметру “прокрастинація” є значущо вищим, порівняно з генеральною сукупністю [2]. Зворотнє навантаження фактору “сумлінність вказує”, що за умов вираженості диспозицій “дезадаптивні модуляції вибору”, індивід скоріше за все демонструватиме низьку здатність до концентрації уваги та прийматиме рішення дезорганізовано. Також елементи дезадаптивної модуляції вибору негативно пов’язані зі сприйняттям майбутнього, що на рівні тенденції може погіршувати врахування довготривалих перспектив вибору, як позитивних так і негативних. “Доброзичливість”, що демонструє зворотнє навантаження всередині фактору, не демонструє очевидного концептуального зв’язку з рештою диспозицій у факторі, однак низька доброзичливість виступає як фактор, асоційований з залежністю від психоактивних речовин [26,

30]. Також варто зазначити, що “доброзичливість” тлумачиться, поряд з “добросовісністю”, як фактор, пов’язаний з саморегуляцією [23]. Низька “доброзичливість” може виступати одночасно причиною, через яку не були засвоєні норми саморегуляції з соціального середовища, та як наслідок, в результаті того, що ускладнена саморегуляція може стати на заваді соціалізації. Таким чином, фактор 2 поєднує у собі диспозиції, що відображають чутливість до негативної інформації, непродуктивні копінги прийняття рішення на тлі оберненого зв’язку з факторами саморегуляції.

Фактор 2 “Спрямованість на стимуляцію”. Цей фактор було сформовано змінними: “відкритість досвіду”, “екстраверсія”, “гедоністичне теперішнє”, “інтолерантність до невизначеності”, “пошук стимуляції”, “імпульсивність”, “раціональність” (зі зворотним навантаженням). Даний фактор узагальнює риси, що відповідають за мотивацію до отримання позитивних підкріплень, причому вираженість цих рис є зворотно пропорційною до особистісної раціональності у прийнятті рішення. Отриманий фактор узгоджується з теорією мотивації та підкріплення, узагальнюючи у собі позитивну мотивацію. “Відкритість досвіду”, окрім інтелектуального інтересу та когнітивної гнучкості, також апелює до пошуку нового досвіду та нових переживань. “Екстраверсія”, окрім орієнтації на міжособистісну взаємодію, також асоційована з чутливістю до позитивних підкріплень, що, власне, і штовхають на активний образ життя. “Гедоністичне теперішнє” відображає установку до пошуку позитивних відчуттів «тут і зараз» як більш пріоритетних орієнтирів, ніж майбутні наслідки. “Пошук стимуляції” в цілому відображає поведінкову установку, що полягає в пріоритеті на знаходження глибоких та сильних емоцій. “Імпульсивність” – полягає в низькому порозі реагування на сильні стимули та зниженій здатності відгальмовувати їх вплив на власну поведінку. Перелічені вище конструкти описуються за принципом підкреслення їх схожих змістових ознак. Дійсно, для перелічених вище складових фактору характерною є чутливість до стимуляції та орієнтація на отримання сильної стимуляції. “Інтолерантність до невизначеності”, змістово не апелює до мотивації «позитивного» підкріплення, відображаючи неприйняття невизначеності, амбівалентних за користю стимулів, концепцій та ситуацій, а також прагнення до знаходження «правильного» способу. “Раціональність”, як особистісний фактор прийняття рішення, увійшла до фактору зі «зворотним» навантаженням. “Інтолерантність до невизначеності” та “Раціональність” можуть модулювати мотивацію до стимуляції: через уникнення невизначеності - прагнення до звичних та зрозумілих джерел отримання гедоністичного ефекту, через знижену раціональність – складність когнітивної регуляції власного стимуляційного прагнення.

Фактор 3 “Спонтанність”. Цей фактор було сформовано змінними: “нейротизм”, “використання інтуїції”, “здібність до інтуїції”, “схильність до ризику”. Отримав узагальнену назву «спонтанність», оскільки інтуїтивні фактори – “використання інтуїції” та “інтуїтивна здібність” разом зі “схильністю до ризику” притаманні спонтанній поведінці [27, 12]. Обернене навантаження “нейротизму” на фактор підкріплює це узагальнення, враховуючи теоретичні та емпіричні дані, що свідчать про обернений зв’язок нейротизму та спонтанності [34]. Зокрема, Морено наголошував на тому, що спонтанність виступає як ознака психічного здоров’я, навпроти вагу невротичним тенденціям [32]. Спонтанність в цілому забезпечується автоматичною та несвідомою системою прийняття рішення [16], разом з інтуїцією, причому дослідження вказують на їхній конструктивний зв’язок. Також спонтанність зазначається як стиль прийняття рішення, якщо особа, що приймає рішення, полягається здебільшого на спонтанності та інтуїції.

Високий рівень “нейротизму”, що на рівні тенденції притаманний залежним від ПАР [2], може блокувати прояви спонтанності, як адаптивного фактору прийняття рішення та отримання позитивної стимуляції. Блокування спонтанності через нейротизм, в свою чергу, не послаблює автоматичну емоційну систему прийняття рішення, натомість призводить до похибок в її роботі. Такі похибки, на нашу думку, концептуально пов’язані з диспозиціями, що потрапили до фактору 1.

Фактор 4 “Рефлексивність”. Фактор сформували такі диспозиції: “толерантність до невизначеності”, “раціональність”, “пильність”, “врахування майбутнього”. Усі перераховані компоненти демонструють позитивне навантаження на фактор. Особистісна раціональність у прийнятті рішення разом з тенденцією пильно аналізувати ситуацію прийняття рішення, застосовуючи для цього продуктивні копінги, враховуючи майбутнє та довготривалі перспективи та демонструючи толерантність до невизначеності. Цей фактор об’єднує у собі

продуктивні диспозиції, безпосередньо пов'язані з «якістю» та «адаптивністю» прийняття рішення, формуючи блок когнітивної обробки ситуації. Отриманий фактор може бути концептуалізованим в межах двокomпонентних моделей прийняття рішення як раціональна система прийняття рішення, що об'єднує диспозиції, які сприяють адаптивним рішенням в довготривалій перспективі. Крім того, наявні зв'язки всередині фактору вказують на те, що толерантність до невизначеності забезпечується переважно дією раціональної та рефлексивної системи прийняття рішення.

Висновки. В результаті експлораторного факторного аналізу отримано та описано факторну структуру процесу прийняття рішення осіб, залежних від ПАР. Запропоновані фактори концептуально зіставлені з теоретичними положеннями, визнаних концепцій залежності від ПАР, прийняття рішення та особистісних диспозицій. Фактор “Стрес інтерферованість” узагальнює чутливість до негативної інформації, низьку саморегуляцію та схильність до дезадаптивних стилів прийняття рішення, що в цілому, може стимулювати до вживання ПАР як компенсаторного копіювання зниження суб'єктивно неприємних переживань. Фактор “спрямованість на стимуляцію” відображає схильність до пошуку сильних переживань. В комбінації з інтолерантністю до невизначеності, прагнення стимуляції може спонукати до вживання ПАР, як зрозумілого та гарантованого джерела сильної стимуляції. Фактори “Спонтанність” та “Рефлексивність” можуть бути концептуально зведеними до базових систем прийняття рішення - “емоційної” та “раціональної”. Виражений нейротизм може перешкоджати адаптивній роботі “емоційної системи”.

REFERENCES

1. Дарвішов, Н. Р. (2019). Адаптація російськомовної версії опитувальника «Шкала ризику розвитку залежності від психоактивних речовин. *Психологія та соціальна робота*, 24(2 (50)).
2. Дарвішов, Н. (2019). Особистісні риси і прийняття рішень у залежних від психоактивних речовин осіб. *Проблеми сучасної психології*, 46, 88-113.
3. Корнилова Т. В. Диагностика мотивации и готовности к риску //М.: Ин-т психологии РАН. – 1997. – С. 232.
4. Корнилова, Т. В., & Корнилов, С. А. (2013). Интуиция, интеллект и личностные свойства (результаты апробации шкал опросника С. Эпстайна). *Психологические исследования: электронный научный журнал*, 6(28), 5-5.
5. Корнилова, Т. В. (1997). Риск в мышлении как условие риска в действии. *Управление риском*, (3), 21-28.
6. Корнилова Т. В. Мельбурнский опросник принятия решений: русскоязычная адаптация //Психологические исследования: электронный научный журнал. 2013. Т. 6. Вып. 31. С. 4-4.
7. Корнилова Т. В. Новый опросник толерантности-интолерантности к неопределенности //Психологический журнал. 2010. Т. 31. Вып. 1. С. 74-86.
8. Митина, О. В., & Сырцова, А. (2008). Опросник по временной перспективе Ф. Зимбардо (ZTRI): результаты психометрического анализа русскоязычной версии. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*, (4).
9. Хромов, А. Б. (2000). Пятифакторный опросник личности: Учебно-методическое пособие. *Курган: Изд-во Курганского гос. университета*, 23.
10. Baron, J. (2008). *Thinking and Deciding*—Cambridge University Press. New York.
11. Bechara, A. (2005). Decision making, impulse control and loss of willpower to resist drugs: a neurocognitive perspective. *Nature neuroscience*, 8(11), 1458-1463.
12. Bozionelos, N. (1996). Cognitive spontaneity and learning style. *Perceptual and motor skills*, 83(1), 43-48.
13. Bruine de Bruin, W., Parker, A. M., & Fischhoff, B. (2007). Individual differences in adult decision-making competence. *Journal of personality and social psychology*, 92(5), 938.
14. Byrne, K. A., Silasi- Mansat, C. D., & Worthy, D. A. (2015). Who chokes under pressure? The Big Five personality traits and decision- making under pressure. *Personality and individual differences*, 74, 22– 28.
15. Caspi, A., Moffitt, T. E., Newman, D. L., & Silva, P. A. (1996). Behavioral observations at age 3 years predict adult psychiatric disorders: Longitudinal evidence from a birth cohort. *Archives of general psychiatry*, 53(11), 1033– 1039.
16. Dewberry, C., Juanchich, M., & Narendran, S. (2013). The latent structure of decision styles. *Personality and Individual Differences*, 54(5), 566-571.
17. Dugas, M. J., Gagnon, F., Ladouceur, R., & Freeston, M. H. (1998). Generalized anxiety disorder: A preliminary test of a conceptual model. *Behaviour research and therapy*, 36(2), 215-226.
18. Evans, J. S. B. (2007). On the resolution of conflict in dual process theories of reasoning. *Thinking & Reasoning*, 13(4), 321-339.
19. Endres, M. L., Chowdhury, S., & Milner, M. (2009). Ambiguity tolerance and accurate assessment of self-efficacy in a complex decision task. *Journal of Management & Organization*, 15(1), 31-46.

20. Garami J. et al. Intolerance of uncertainty in opioid dependency–Relationship with trait anxiety and impulsivity //PloS one. – 2017. – T. 12. – №. 7.
21. Hodgkinson, G. P., Langan-Fox, J., & Sadler-Smith, E. (2008). Intuition: A fundamental bridging construct in the behavioral sciences. *British Journal of Psychology*, 99, 1–27
22. Janis, I. L., & Mann, L. (1977). *Decision making: A psychological analysis of conflict, choice, and commitment*. Free press.
23. Jensen-Campbell, L. A., Rosselli, M., Workman, K. A., Santisi, M., Rios, J. D., & Bojan, D. (2002). Agreeableness, conscientiousness, and effortful control processes. *Journal of Research in Personality*, 36(5), 476-489.
24. John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. *Handbook of personality: Theory and research*, 2(1999), 102– 138.
25. Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: mapping bounded rationality. *American psychologist*, 58(9), 697.
26. Kuss, D. J., Griffiths, M. D., & Binder, J. F. (2013). Internet addiction in students: Prevalence and risk factors. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 959-966.
27. Lawrence, R. L. (2012). Intuitive knowing and embodied consciousness. *New directions for adult and continuing education*, 134, 5-13.
28. Leykin, Y., & DeRubeis, R. J. (2010). Decision-making styles and depressive symptomatology: Development of the Decision Styles Questionnaire. *Judgment and Decision making*, 5(7), 506.
29. Long, E. C., Milcheva, S., Psederska, E., Vasilev, G., Bozgunov, K., Nedelchev, D., ... & Vassileva, J. (2018). Validation of the Substance Use Risk Profile Scale (SURPS) with Bulgarian substance dependent individuals. *Frontiers in psychology*, 9.
30. MacLaren, V. V., & Best, L. A. (2013). Disagreeable narcissism mediates an effect of BAS on addictive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 55(2), 101-105.
31. Metcalfe, J., & Mischel, W. (1999). A hot/cool-system analysis of delay of gratification: dynamics of willpower. *Psychological review*, 106(1), 3.
32. Moreno, J. L. (1953). *Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama*.
33. Pacini, R., & Epstein, S. (1999). The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 972–987
34. Pierre, J. R. (2007). *Spontaneity and personality: The relationship between spontaneity, extraversion, neuroticism, openness to experience, agreeableness, and conscientiousness* (Doctoral dissertation, Roosevelt University).
35. Plous, S. (1993). *The psychology of judgment and decision making*. McGraw-Hill Book Company.
36. Riaz, M. N., Riaz, M. A., & Batool, N. (2012). Personality Types as Predictors of Decision Making Styles. *Journal of Behavioural Sciences*, 22(2).
37. Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: The development and assessment of a new measure. *Educational and psychological measurement*, 55(5), 818-831.
38. Studer– Luethi, B., Jaeggi, S. M., Buschkuhl, M., & Perrig, W. J. (2012). Influence of neuroticism and conscientiousness on working memory training outcome. *Personality and Individual Differences*, 53(1), 44– 49.
39. de Winter*, J. D., Dodou*, D. I. M. I. T. R. A., & Wieringa, P. A. (2009). Exploratory factor analysis with small sample sizes. *Multivariate behavioral research*, 44(2), 147-181.

HISTORY

ЛІТЕРАТУРА ТА МИСТЕЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ: НОВІТНЯ ІСТОРІОГРАФІЯ

Наталія Семергей

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук
Українська медична стоматологічна академія, Україна, Полтава

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7015

ARTICLE INFO

Received 12 January 2020

Accepted 07 March 2020

Published 31 March 2020

KEYWORDS

Ukrainian national and cultural revival,
Ukrainian literature,
Ukrainian art,
linguistics,
the Ukrainian language,
national identity,
national self-awareness.

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of modern historiography concerning the place and the role of literature and art in the rise of Ukrainian national and cultural revival of the second half of the XIXth – the first third of the XXth century. It has been found out that historians consider the works of writers, poets, linguists, artists of Ukrainian theater, music, fine arts as a key factor and simultaneously a manifestation of the rise of Ukrainian national and cultural movement. It has been revealed that consideration of the literary and artistic component of national revival in close relation to social and political processes is common to modern historiography. Historians believe that Ukrainian artists formulated the slogans of state and national independence of the Ukrainians in a figurative and metaphorical form, and ensured these slogans dissemination to the general public. Attention is drawn to the fact that in the historiographical discourse particular attention has been paid to the study of the place and the role of literature and arts in disseminating the Ukrainian language, Ukrainianization of the social, cultural and everyday spheres of life of contemporary Ukrainian nation. Conclusions are drawn that the spread of the Ukrainian language by means of literature and art has played a significant role in the development of Ukrainian self-awareness and the formation of value and cultural foundation of national identity.

Citation: Наталія Семергей (2020) Literatura ta Mystetstvo v Ukrainському Natsionalno-Kulturnomu Vidrozhenni Druhoi Polovyny XIX – Pershoi Tretyny XX Stolittia Novitnia Istoriografii. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/31032020/7015

Copyright: © 2020 **Наталія Семергей**. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Етимологічне та онтологічне осмислення концепту «національно-культурне відродження» засвідчує, що в його основі був культурний, зокрема літературно-мистецький складник. Зачинатель нової української літератури І. Котляревський виконав роль й зачинателя національно відродження, а його наступники – Тарас Шевченко, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький, Леся Українка, Іван Франко, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський та інші вибудували ціннісні основи та ідейні смисли для піднесення національного руху та його політизації у здобутках Української національно-демократичної революції 1917-1921 років. Літературний процес був тісно пов'язаним із мистецьким життям, найяскравішим репрезентантом якого наприкінці XIX століття стала драматургія українських театралів Марка Кропивницького, Михайла Старицького, Івана Карпенко-Карого, Опанаса Саксаганського, Марії Заньковецької та інших.

Виняткове значення літературно-мистецького життя обумовлювалося його тісними зв'язками із політичною сферою суспільства, адже попри їхню на перший погляд видову несумісність, саме від рівня відображення в мистецтві та літературі національної свідомості наряду залежав розвиток політичної свідомості. Піднесення національно-культурного життя у другій половині XIX – на початку XX століття сформувало необхідні передумови для активізації суспільних процесів. Літератори, актори, музиканти, художники та інші діячі мистецтва в образній та метафоричній формі сформулювали національні гасла державної та національної незалежності українців, забезпечили їхнє поширення серед широких верств суспільства.

Результати дослідження. В новітній історіографії літературно-мистецький складник національно-культурного відродження висвітлювався, як правило, у тісному зв'язку із суспільно-політичними процесами. Так корифей новітнього вивчення українського XIX століття В. Сарбей підкреслював, що розвиток усіх галузей культурного життя українців забезпечив поширення масового національного самоусвідомлення, відіграв вагомий роль у національному пробудженні українців [13, с. 18]. Відповідну думку продовжив Ю. Телячий, який довів, що національно-культурне відродження було головною темою літераторів, які оперативно відгукувалися на суспільно-політичні та воєнні події, маніфестували національно-визвольний рух, привертати увагу суспільства до кращих рис української ментальності [15, с. 26-27].

Історіографічний аналіз свідчить, що дослідники, розглядаючи зміст національно-культурного відродження великої уваги приділяють його літературно-мистецькому складнику. З огляду на те, що тогочасне мовознавство та літературна творчість набували розвитку й у мистецтві, зокрема українському театрі та драматургії, дослідники звертають увагу на їхній тісний зв'язок та взаємодію у протидії імперській шовіністичній політиці у другій половині XIX століття, наголошують на їхньому системному та багатоаспектному зв'язку в піднесенні національного руху. Мовознавство, літературне життя суспільства та місце творчості поетів і письменників у політизації національного відродження у другій половині XIX – першій третині XX століття були предметом наукового аналізу таких істориків як С. Даниленко [3], Я. Грицак [2], Я. Калакура [4-5], Т. Ківшар [6], М. Повович [8], О. Рєєнт [12], Д. Розовик [9-10], О. Рубльов [11-12], В. Сарбей [7; 13], Ю. Телячий [14-15] та інших.

Одним із перших питань літературного життя українства у другій половині XIX століття розглядав В. Сарбей. Він звертав увагу на те, що тогочасні діячі мовознавства, літератури та мистецтва у середині XIX століття були активними учасниками громадського руху. В основі своєї культурницької, соціальної і політичної діяльності вони поклали ідеї кирило-мефодіївців про право українців, як і інших народів, на самовизначення й федеративне об'єднання в союз. Завдання кожного громадянина у культурно-національному русі полягало в конкретних справах за своїм фахом: історія, мовознавство, література тощо. Серед них, – резюмував В. Сарбей, – виявилось чимало визначних осіб, які відіграли ідейну організуючу і спрямовуючу роль у боротьбі громадськості за культурно-національне відродження України [7, с. 59]. Історик зазначав, що спочатку у правлячих колах, а згодом і самі громадяни, яких цікавили проблеми української мови, літератури та культури, називали себе українофілами [7, с. 61].

Цінними вважаємо висновки В. Сарбея про те, що у другій половині XIX століття українська літературна мова функціонувала у художньому, публіцистичному та науковому стилях. Найбільшого розквіту досяг перший завдяки праці письменників, поетів, драматургів [7, с. 72]. Крім того, дослідник підкреслював, що українська літературна мова, незважаючи на адміністративні перешкоди, продовжувала розвиватися на народній основі, поширюючись на більшій частині території України. Відбувалося подальше формування її стилів, вироблення єдиних літературних норм. Паралельно із формуванням української літературної мови розвивалося й мовознавство. Окремо В. Сарбей звернув увагу на внесок О. Потебні та його учня М. Сумцова. На думку історика О. Потебня не лише виявив інтерес до семантики і синтаксису української мови, але й проникнув у загальнофілософські мовні проблеми. Мовознавець був переконаний, що кожна мова завдяки своїм потенційним можливостям спроможна забезпечити наукові і культурні потреби етносу [7, с. 73].

Окремо дослідник звертав увагу на місце і роль українського театру у пробудженні національної самосвідомості. Відомо, що на друга половину XIX століття припадає активна діяльність таких корифеїв українського національного театру як М. Кропивницький, П. Саксаганський, М. Садовський, М. Заньковецька. Завдяки тому, що 1881 року з'явився указ,

яким дозволялося проведення українських театральних вистав, трупи Кропивницького і Старицького розпочали гастрювати по містах України та за її межами. В. Сарбей підкреслював, що в українському театрі поєднувалися засоби літературно-драматичного й емоційного впливу на публіку. А за умов заборони друкування українською, театр став чи не єдиним середовищем публічного вживання української мови. Особливо популярними ставали п'єси на історичну тематику як-от «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Ясні зорі» Бориса Грінченка, «Сава Чалий» І. Карпенко-Карого та інші. Особливого значення мала постановка п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля» [7, с. 84].

Високо оцінював роль театрального мистецтва у становленні національної ідентичності тогочасних українців й Я. Грицак. Він підкреслював, що саме під впливом українського театру багато письменників і суспільних діячів молодшого покоління почала цікавитися українською справою. Більше того, роль українського театру посилювалася й тим, що українська сцена до певної міри заміняла публіцистику [2, с. 72].

Значним кроком у розширенні історичних знань про місце і роль літератури та мистецтва в українському національному русі стало дослідження Ю. Телячого «Українська літературно-мистецька інтелігенція в національному відродженні (1917-1921 рр.)» [14]. Досліднику вдалося прослідкувати взаємодію та взаємовпливи літературно-мистецької інтелігенції та державно-політичних процесів у період Української національно-демократичної революції 1917-1921 років. Ю. Телячий скрупульозно розглянув місце і роль літератури та мистецтва в політиці Української Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського, Директорії УНР, висвітлив форми організації діяльності літературно-мистецької інтелігенції, виявив внесок літератури, літературно-мистецької критики та образотворчого мистецтва у розвиток національно-культурного відродження. О. Телячий звернув увагу на літературна діяльність та мистецтво періоду Української національно-демократичної революції стало об'єктом опіки держави, яка приділяла значної уваги викоріненню великоімперських та шовіністичних позицій окремих прошарків суспільства щодо української культури [14, с. 104].

Значно збагатило історіографічні уявлення про місце і роль мистецтва у національному русі звернення Ю. Телячого до визначення основних здобутків у галузі живопису, графіки, скульптури. Він зазначав, що літературно-мистецький процес початку ХХ століття та 1917-1921 років можна кваліфікувати як авангардизм. Українські авангардисти зверталися до прадавніх мистецьких традицій, зафіксованих у різноманітних пам'ятках народного мистецтва [14, с. 316]. Історик окремої уваги присвятив аналізу мистецької спадщини засновника українського пейзажного живопису С. Васильківського, живописців М. Бойчука та Г. Нарбута, архітектора В. Кричевського. Цінним вважаємо уведення дослідником до наукового обігу багатого матеріалу щодо творчості харківських живописців М. Беркоса та П. Левченка, одеських митців М. Бондаревського, Є. Буковецького, Г. Головкова, М. Костанді, М. Кузнєцова, Г. Ладиженського та інших.

Історик дійшов висновку, що у 1917-1921 роках національний чинник активно впливав на розвиток літератури та мистецтва. Це спонукало митців до відродження українських історичних традицій, поширення патріотизму, відображення в творах історичних реалій революційної дійсності. У творчості художників прослідковувалася взаємодія інтернаціонального та національного чинників. Українське мистецтво стало засобом пропаганди української культури. Подібні тенденції спостерігалися й у діяльності літераторів, поетів, мовознавців. Поети та письменники активно відгукувалися на зміни у суспільно-політичному житті, відображали революційні події. Важливим чинником інтеграції літературної та мистецької творчості стали видавнича та виставкова діяльність, яка дала можливість літераторам і митцям популяризувати досягнення вітчизняної культури у середовищі українського народу [15, с. 25-26]. Інтерес викликає й думка Ю. Телячого про те, що у 1917-1921 роках формувався новий тип українського патріота-інтелігента з вираженою національною свідомістю та активною громадською позицією. Літераторів та художників не зупинило й погіршення умов життя, матеріально-побутового забезпечення, політична цензура, репресії та навіть фізичне знищення, якими позначилося утвердження влади більшовиків [15, с. 23].

Цінні історико-мистецтвознавчі матеріали містяться у праці Є. Антоновича та І. Удріс «Українське мистецтвознавство кінця ХІХ – початку ХХ століття : національне образотворче мистецтво в працях учених київської школи» [1]. Вагоме значення виставкової діяльності для

розвитку українського національного руху підкреслювали автори монографії «Українська культура: цивілізаційний вибір» Я. Калакура, О. Рафальський та М. Юрій. Дослідники наголошували, що знаковою подією в культурному житті України стала перша Всеукраїнська художня виставка, організована за ініціативи І. Труша у 1905 році у Львові. На ній було широко представлено твори художників як із західних, так і східних земель України [5, с. 342].

Окремо історики розглядали внесок музичного мистецтва у розвиток національно-культурного руху. Знаковою подією у музичному світі В. Сарбей називав появу першої української опери «Запорожець за Дунаєм» (1962 рік) С. Гулака-Артемовського [13, с. 239]. У другій половині XIX століття активно працювали такі композитори як П. Сокальський, М. Вербицький, І. Воробкевич, Д. Січинський та інші. Особливо слід відзначити творчість М. Лисенка, який став автором більше 600 пісень, як професійно оброблених народних, так і написаних на тексти вітчизняних і зарубіжних поетів. Вагоме значення творчості М. Лисенка підкреслено й тим, що він поклав на музику майже 100 творів Т. Шевченка, вірші Лесі Українки, І. Франка, став творцем української оперної класики, зокрема опер «Наталка-Полтавка» і «Тарас Бульба» [13, с. 240].

Висновки. В історіографічному дискурсі легітимованою є думка про те, що література та мистецтво відіграли вирішальну роль у пробудженні українства та розвитку його національної самосвідомості у другій половині XIX – першій третині XX століття. Відомо, що образне та творче прийняття дійсності має значний вплив на особистість та здатне змінювати її погляди й переконання. Відповідну ресурсність літератури та мистецтва було цілком і повністю задіяно у процесі конструювання нової української ідентичності. Художні твори, засоби театрального, музичного, образотворчого мистецтва популяризували українську мову та історію, закликали суспільство до усвідомлення власної окремішності та самотності.

REFERENCES

1. Антонович Є. А., Удріс І. М. Українське мистецтвознавство кінця XIX – початку XX століття: національне образотворче мистецтво в працях учених київської школи: монографія. Київ: Альтерпрес, 2007. 272.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX століття: навч. посіб. Київ: Генеза, 1996. 360.
3. Даниленко С. Українська інтелігенція в русі за національно-культурне відродження (др. пол. XIX – поч. XX ст.). *Український історичний збірник*. 2013. 16: 119–130.
4. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560.
5. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Українська культура: цивілізаційний вибір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496.
6. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.). Київ: Логос, 1996. 344.
7. Нариси з історії українського національного руху: колект. монограф. / відп. ред В. Г. Сарбей. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. 189.
8. Попович М. В. Нарис історії української культури. Київ: Арт-Ек, 1998. 728.
9. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920): монографія. Київ: Київський університет, 2002. 311.
10. Розовик Д. Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. Київ: Аквілон-Плюс, 2011. 544.
11. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 648.
12. Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. *Україна крізь віки: у 15 т. Т. 10 / за заг. ред. В. Смолія*; НАН України, Ін-т археології, Ін-т історії України. Київ: Альтернативи, 1999. 320.
13. Сарбей В. Г. Національне відродження України. *Україна крізь віки: у 15 т. Т. 9 / за заг. ред. В. Смолія*; НАН України, Ін-т археології, Ін-т історії України. Київ: Альтернативи, 1996. 336.
14. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національному відродженні (1917-1921 рр.): монографія. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. 600.
15. Телячий Ю. В. Участь української літературно-мистецької інтелігенції в національно-культурному відродженні (1917-1921 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 2015. 36.

INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN SOCIAL SCIENCE

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss

3(24), March 2020

SCIENTIFIC EDITION

Indexed by:

RS Global

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Academia.edu
share research

BIBLIOTEKA
NARODOWA

Passed for printing 26.03.2020. Appearance 31.03.2020.

Typeface Times New Roman.

Circulation 500 copies.

RS Global Sp. z O.O., Warsaw, Poland, 2020

Numer KRS: 0000672864

REGON: 367026200

NIP: 5213776394

<https://rsglobal.pl/>